

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

विधि व न्याय विभाग

सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ३

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८

(दिनांक ३ मे २००१ पर्यंत सुधारलेला)

Bombay Act No. III of 1959

**The Bombay Village Panchayats
Act, 1958.**

(As modified upto 3rd May 2001)

व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर, यांच्याद्वारे भारतात मुद्रित आणि
संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखन सामग्री, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई-४ यांच्याद्वारे प्रकाशित.

२००२

[किंमत-रु. ११.००]

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८

अनुक्रमणिका

कलमे	उद्देशिका	पृष्ठ
प्रकरण एक		
प्रारंभिक		
१.	संक्षिप्त नाव.	३
२.	व्याप्ती व प्रारंभ.	३
३.	व्याख्या.	३
प्रकरण दोन		
ग्रामसभा, पंचायतीची स्थापना व रचना		
४.	गाव घोषित करणे.	६
५.	पंचायतीची स्थापना.	७
६.	[वगळण्यात आले]	७
७.	ग्रामसभेच्या सभा.	७
८.	पंचायतीने लेखा विवरणे, इत्यादी ग्रामसभेपुढे ठेवणे व ग्रामसभेची कर्तव्ये.	८
८-क.	अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामसभेचे अधिकार व कर्तव्ये.	८
९.	पंचायतीचे निगमन.	९
१०.	पंचायतीची रचना.	९
१०-क.	राज्य निवडणूक आयोग.	११
११.	निवडणूक.	१२
१२.	मतदारांची यादी.	१२
१३.	मतदान करण्यास व निवडून येण्यास अर्ह असलेल्या व्यक्ती.	१३
१३-क.	जागा रिकाम्या होणे.	१३
१४.	निरर्हता.	१३
१४-क.	या अधिनियमाखालील विवक्षित अपराधसिद्धी व भ्रष्टाचार यामधून उद्भवणारी निरर्हता.	१७
१५.	निवडणुकांची विधिग्राह्यता निर्णित करणे ; न्यायाधीशाने चौकशी करणे ; कार्यपद्धती.	१७
१५-क.	निवडणूक विषयक बाबींमध्ये न्यायालयांनी हस्तक्षेप करण्यास प्रतिबंध	२०
१६.	सदस्य म्हणून चालू राहण्यास असमर्थ होणे.	२०
१७.	[वगळण्यात आले]	२०
१८.	मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ प्रचार करण्यास बंदी.	२०
१९.	मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ बेशिस्त वर्तन केल्याबद्दल शास्ती	२१

(२)

अनुक्रमणिका

कलमे

प्रकरण दोन—चालू

पृष्ठ

व

२०.	मतदान केंद्रात गैरवर्तणूक केल्याबद्दल शास्ती.	२१
२१.	मतदानाची गुप्तता राखणे.	२२
२२.	निवडणुकीतील अधिकारी, इत्यादींनी उमेदवारांसाठी काम न करणे किंवा मतदानाच्या बाबतीत वजन खर्च न करणे.	२२
२३.	निवडणुकांच्या संबंधातील अधिकृत कर्तव्यांचा भंग करणे.	२२
२४.	मतदान केंद्रातून मतपत्रिका हलवणे हा अपराध असणे.	२३
२५.	इतर अपराध व त्याबद्दल शास्ती.	२३
२६.	विवक्षित अपराधांच्या बाबतीत खटला भरणे.	२४
२७.	सदस्यांचा पदावधी.	२४
२८.	पदावधीचा प्रारंभ.	२४
२९.	सदस्यांचा राजीनामा आणि राजीनाम्यासंबंधातील विवाद.	२५
३०.	सरपंचाची निवडणूक.	२६
३०-क.	उप-सरपंचाची निवडणूक.	२७
३१.	सरपंच व उप-सरपंच यांचा पदावधी.	२७
३२.	[वगळण्यात आले.]	२७
३२-क.	सदस्यांना द्यावयाचे प्रवास भत्ते व दैनिक भत्ते.	२७
३३.	सरपंच व उप-सरपंच यांच्या निवडणुकीची कार्यपद्धती.	२७
३३-क.	सरपंचाला आतिथ्य भत्ता देणे.	२८
३४.	सरपंच किंवा उप-सरपंच यांचा राजीनामा.	२८
३५.	अविश्वासाचा प्रस्ताव.	२८
३६.	पंचायतीच्या बैठकीची वेळ व जागा आणि सभेतील कार्यपद्धती.	३०
३७.	ठरावांमध्ये फेरबदल करणे किंवा ते रद्द करणे.	३०
३८.	पंचायतीचे कार्यकारी अधिकार, सरपंच व उप-सरपंच यांची कार्ये.	३०
३९.	अधिकारपदावरून काढून टाकणे.	३२
४०.	अनुपस्थितीची परवानगी.	३३
४१.	[वगळण्यात आले]	३४
४२.	विवक्षित सदस्यांची फेरनिवडणुकीसाठी पात्रता.	३४
४३.	रिक्त पदे भरणे	३४
४४.	पद रिक्त असल्यामुळे पंचायतीच्या कामकाजास बाध न येणे.	३४

प्रकरण तीन

प्रशासकीय अधिकार व कर्तव्ये

४५.	पंचायतीचे प्रशासकीय अधिकार व कर्तव्ये.	३५
४५-क.	अनुसूचित क्षेत्रांतील पंचायतीचे अधिकार व कर्तव्ये.	३७
४६.	परिसंस्थेचे व्यवस्थापन किंवा कामे पार पाडण्याचा किंवा ती चालू ठेवण्याच्या जबाबदारीचे हस्तांतरण करण्याचा परिषदांचा व समित्यांचा अधिकार.	३९
४७.	इतर कामांची अंमलबजावणी हस्तांतरित करण्याचे राज्य शासनाचे अधिकार.	३९

कलमे	प्रकरण तीन—चालू	पृष्ठ
४८.	इतर कर्तव्ये.	३९
४९.	समित्या.	३९
५०.	दोन किंवा अधिक स्थानिक निकायांच्या संयुक्त समित्या.	४०
५१.	शासनाला विवक्षित जमिनी पंचायतीमध्ये निहित करता येतील.	४०
५२.	इमारती उभारण्यावर नियंत्रण.	४१
५३.	सार्वजनिक सडका व खुली ठिकाणे यांवर अडथळे व अतिक्रमणे.	४३
५४.	परिवास्तूना क्रमांक देणे.	४५

प्रकरण चार

पंचायत : तिची मालमत्ता व निधी

५५.	मालमत्ता पट्ट्याने देण्याची, तिची विक्री करण्याची किंवा ती हस्तांतरित करण्याची पंचायतीची क्षमता.	४५
५६.	पंचायतीची मालमत्ता.	४६
५७.	ग्रामनिधी.	४६
५७-क.	कर्ज घेण्याचा पंचायतीचा अधिकार.	४८
५८.	ग्रामनिधीचे उपयोजन.	४८
५९.	पंचायतीने केलेल्या किंवा पंचायती विरुद्ध केलेल्या मालमत्तेवरील हक्क मागण्यांचा निर्णय.	४८

प्रकरण पाच

आस्थापना, अर्थसंकल्प व लेखे

६०.	पंचायतीचा सचिव	४९
६१.	कर्मचाऱ्यांची नेमणूक.	५०
६२.	अर्थसंकल्प व लेखे.	५०
६२-क.	सुधारित किंवा पुरवणी अर्थसंकल्प.	५१

प्रकरणे सहा, सात आणि आठ

६३ ते १२३.	[वगळण्यात आलीत].	५१
------------	------------------	----

प्रकरण नऊ

कराधान व हक्कभंगांच्या रकमांची वसुली

१२४.	पंचायतीने कर व फी बसविणे	५२
१२५.	पंचायतींनी बसवलेल्या करांऐवजी कारखान्यांनी टोक रकमेच्या स्वरूपात अंशदान देणे.	५५
१२६.	बाजारांवरील फी, वगैरेचा मक्ता देणे.	५५

कलमे	प्रकरण नऊ—चालू	पृष्ठ	कलमे
१२७.	जमीन महसुलाच्या प्रत्येक रुपयावर उपकर बसवणे व तो गोळा करणे.	५५	१
१२७-क.	उपकर निलंबित करणे किंवा त्यांची सूट देणे.	५५	१
१२८.	पंचायतीच्या करात वाढ करण्याचा पंचायत समितीचा अधिकार.	५६	१
१२९.	कर व अन्य येणे रकमांची वसुली.	५६	
१३०.	वसूल न होण्याजोग्या रकमा निर्लेखित करण्याविषयी निदेश देण्याचे जिल्हाधिकार्याचे अधिकार.	५८	

प्रकरण दहा

पंचायतींना वित्तीय सहाय्य

१३१.	१ एप्रिल १९६४ पासून सुरू होणाऱ्या प्रत्येक पाच वर्षांच्या कालावधीत मिळालेल्या जमीन महसुलाच्या रकमांच्या सरासरीइतकी रक्कम अनुदान म्हणून देणे.	५९
१३२.	जिल्हा परिषदांकडून कर्जे.	५९
१३२-क.	समानाकरण अनुदान.	५९
१३२-ख.	ग्राम पाणीपुरवठा निधी.	६०
१३३.	जिल्हा ग्रामविकास निधी.	६०

प्रकरण अकरा

नियंत्रण

१३४.	[वगळण्यात आले].	६१
१३४-क.	[वगळण्यात आले].	६१
१३५.	जिल्हा परिषदांची व पंचायत समित्यांची कर्तव्ये.	६१
१३६.	जिल्हा ग्रामपंचायत अधिकाऱ्यांची नेमणूक.	६१
१३७.	कार्यवृत्त, वगैरे मागवण्याचे अधिकार.	६१
१३८.	कर्तव्ये सोपवणे, वगैरे.	६१
१३९.	प्रवेश करण्याचा अधिकार.	६२
१३९-क.	निरीक्षण करण्याचे आणि तांत्रिक मार्गदर्शन, वगैरे करण्याचे प्राधिकृत अधिकाऱ्याचे किंवा व्यक्तीचे अधिकार.	६२
१३९-ख.	पंचायतीच्या कार्यालयाचे निरीक्षण करण्याचा मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याचा किंवा कोणत्याही अधिकाऱ्याचा अधिकार.	६२
१४०.	पंचायतीच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा.	६३
१४१.	आस्थापनेत घट करणे.	६५
१४२.	आदेशाची अंमलबजावणी निलंबित करणे.	६५
१४३.	निकडीच्या परिस्थितीत काम पार पाडणे.	६५
१४४.	कर्तव्य पार पाडण्यात कसूर.	६६
१४४-क.	पंचायतींनी ग्रामीण पिण्याच्या पाणी-पुरवठ्याच्या परियोजना आपल्याकडे घेण्यात किंवा त्या सुस्थितीत ठेवण्यात कसूर केली असेल त्याबाबत कार्यवाही करण्याचा अधिकार.	६७

कलमे	प्रकरण अकरा—चालू	पृष्ठ
१४५.	पंचायतीचे विसर्जन.	६७
१४६.	गावाच्या सीमांत फेरफार केल्यावर पंचायतीचे विसर्जन व तिची फेररचना.	६८
१४७.	विसर्जित करून फेररचना किंवा स्थापना केलेल्या पंचायतीची मालमत्ता, वगैरे निहित होणे.	६९
१४८.	गावातून क्षेत्र वगळल्याचा परिणाम.	६९
१४९.	एखादे क्षेत्र गाव म्हणून असण्याचे बंद झाल्याचा परिणाम.	६९
१५०.	[वगळण्यात आले].	६९
१५१.	विधिप्राहारीत्या रचना करण्यात न आलेल्या पंचायतीचे अधिकार व कर्तव्ये शासनाने नेमलेल्या व्यक्तीने पार पाडणे.	७०
१५२.	परिषदेचे आणि समितीने दिलेल्या अनुदेशाचे पंचायतीने पालन करणे.	७०
१५३.	राज्य शासनाच्या अधिकाऱ्यांनी करावयाची चौकशी.	७०
१५३-क.	पंचायतींना अनुदेश आणि निदेश देण्याचा राज्य शासनाचा अधिकार.	७१
१५३-ख.	अनुसूचित क्षेत्रांतील ग्रामसभा किंवा पंचायत यांना सूचना वा निदेश देण्याचा राज्य शासनाचा अधिकार.	७१
१५४.	राज्य शासन, आयुक्त आणि जिल्हाधिकारी यांचा प्राधिकार.	७१
१५५.	राज्य शासनाला कार्यवृत्ते मागवता येतील.	७१

प्रकरण बारा

नगरपालिकेचे पंचायतीत रूपांतर करण्यासंबंधी आणि पंचायतीचे एकत्रीकरण व विभागणी करण्यासंबंधी तरतुदी.

१५६.	निर्वचन.	७२
१५७.	नगरपालिकेचे पंचायतीत रूपांतर झाल्याचा परिणाम.	७२
१५८.	अंतरिम पंचायतीच्या सदस्यांचा पदावधी व त्यांचे अधिकार.	७३
१५९.	गावांच्या एकत्रीकरणाचा परिणाम.	७४
१६०.	गावांच्या विभागणीचा परिणाम.	७६

प्रकरण तेरा

कोंडवाडे

१६१.	गुरे अतिक्रमण अधिनियम लागू असण्याचे बंद होणे.	७६
१६२.	कोंडवाडे स्थापन करण्याचे व कोंडवाडीपाल नेमण्याचे अधिकार.	७७
१६३.	रस्त्यावर गुरे भटकू देण्याबद्दल किंवा खाजगी अथवा सार्वजनिक मालमत्तेवर त्यांना अतिक्रमण करू देण्याबद्दल शास्ती.	७७
१६४.	गुरे कोंडवाड्यात घालणे.	७७
१६५.	मागणी केलेली गुरे सुपूर्द करणे.	७८
१६६.	मागणी न केलेल्या गुरांची विक्री.	७८
१६७.	आकारण्यात येणारी कोंडवाड्याची फी व खर्च निश्चित करणे.	७८

(६)

अनुक्रमणिका

कलमे

प्रकरण तेरा--चालू

पृष्ठ

१६८.	बेकायदेशीररीत्या ताब्यात घेतल्याबद्दल किंवा अटकावून ठेवल्याबद्दल तक्रारी.	७८
१६८-क.	कोंडवाड्यात घातलेल्या गुरांच्या बाबतीत प्रतिभूती.	७९
१६८-ख.	विनिर्दिष्ट केलेल्या ठिकाणी गुरे हलवणे.	७९

प्रकरण चौदा

१६९ ते

[वगळण्यात आलीत]

१७५.

७९

प्रकरण पंधरा

नियम व उपविधी

१७६.

नियम.

८०

१७७.

उपविधी.

८५

प्रकरण सोळा

संकीर्ण

१७८.	हानी, अपव्यव किंवा अपयोजन याबद्दल सदस्यांचे उत्तरदायित्व	८६
१७९.	अभिलेख परत मिळविण्याचे आणि पैसे वसूल करण्याचे जिल्हाधिकाऱ्यांचे अधिकार.	८६
१८०.	पंचायती, इत्यादींविरुद्ध कार्यवाहीस रोध व दावा दाखल करण्यापूर्वी आगाऊ नोटीस देणे.	८७
१८१.	जिल्हा परिषद, स्थायी समिती किंवा पंचायत समिती, इत्यादींविरुद्ध कार्यवाहीस रोध व दावा दाखल करण्यापूर्वी आगाऊ नोटीस देणे.	८७
१८२.	अधिकार प्रत्यायोजित करणे.	८८
१८३.	पंचायतीकडून स्थानिक चौकशी व अहवाल.	८८
१८४.	पंचायतीचे सदस्य, वगैरे लोकसेवक असणे.	८८
१८४-क.	पंचायत समितीने तिच्या क्षेत्राच्या सीमांमधील पंचायतीच्या बाबतीत कर्तव्ये पार पडणे.	८९
१८४-ख.	पोलीस अधिकाऱ्यांचे अधिकार.	८९
१८४-ग.	अधिनियम, नियम व उपविधी यांचे प्रवर्तन निलंबित करणे	८९
१८५.	निरसन.	८९
१८६.	व्यावृत्ती.	९०
१८७.	अडचणी दूर करण्यासाठी तरतूद.	९१
१८८.	विवक्षित अधिनियमांची सुधारणा.	९१

अनुसूची एक-- ग्रामसूची.

९२

अनुसूची दोन.

९६

सन १९५९ चा अधिनियम क्रमांक ३१^१

[मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८]

[या अधिनियमास दिनांक १४ जानेवारी १९५९ रोजी राष्ट्रपतींची अनुमती मिळाली ; ही अनुमती महाराष्ट्र शासन राजपत्र, भाग चार मध्ये दिनांक २३ जानेवारी १९५९ रोजी प्रथम इंग्रजीत प्रसिद्ध करण्यात आली.]

या अधिनियमात पुढील अधिनियम व आदेश याअन्वये अनुकूलन, फेरबदल व सुधारणा करण्यात आल्या.—

सन १९५९ चा मुंबई अधिनियम क्रमांक ५३.	
महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६०.	
सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४८.	
सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५.	
सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४३.	
सन १९६३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २६.	
सन १९६३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३५.	
सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६.	
सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५०.	
सन १९६८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०.	
सन १९७० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४.	
सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३५.	(१ नोव्हेंबर १९७३) *
सन १९७३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३८.	(१ नोव्हेंबर १९७३) *
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६.	(१ मे १९७५) †
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३. ‡	
सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६.	(१ एप्रिल १९७६) *
सन १९७६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ११.	(१४ एप्रिल १९७६) *

^१उद्देश व कारणे यांच्या निवेदनासाठी सन १९५८ चे मुंबई सरकारचे राजपत्र, भाग पाच, पृष्ठे २७९—२८९ (इंग्रजी) पहा.

* ही खूण अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

† ही खूण त्या अधिनियमान्वये मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ यात सुधारणा करण्यात आली असेल तेथवर त्या अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

‡ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३ याचे कलम १ हे, दिनांक २८ मे १९७५ रोजी अमलात आले. उक्त अधिनियमाची कलमे ३ ते १७, १९ ते २१ आणि २४ ते ३८ ही, दिनांक १५ ऑगस्ट १९७५ रोजी अमलात आली आणि कलमे २, २२ आणि २३ ही, दिनांक १ ऑक्टोबर १९७५ रोजी अमलात आली. पहा—शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक व्हीपीए-१०७४-१२७३९-बारा, दिनांक १ ऑगस्ट १९७५ आणि कलम १८ हे दिनांक १ एप्रिल १९७९ रोजी अमलात आले. पहा—शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक व्हीपीए-१०७४-१२७३९-(१६३४)-बारा, दिनांक १६ मार्च १९७९.

सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४.	(२ मार्च १९८१) *
सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५६.	(२ मार्च १९८१) *
सन १९८२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २.	(६ जानेवारी १९८२) *
सन १९९० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०.	
सन १९९२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १०. §	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१. £	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३१.	
सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२.	(१६ डिसेंबर १९९४) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५.	(२ जानेवारी १९९७) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०.	(७ ऑगस्ट १९९७) *
सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४६.	(२९ डिसेंबर १९९७) *
सन १९९८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १.	
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६. ++	(५ जुलै १९९९) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१.	
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७. +++	(२ मार्च २०००) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४.	(५ ऑगस्ट २०००) *
सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४४.	(१३ सप्टेंबर २०००) *
सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६. @	(१७ एप्रिल २००१) *

* ही खूण अधिनियमाच्या प्रारंभाचा दिनांक दर्शवते.

§ हा अधिनियम दिनांक २ ऑक्टोबर १९९२ रोजी अमलात आला. पहा-शासकीय अधिसूचना, ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक व्हीपीएम-२६९२-२२३-सीआर-३८२४-२१, दिनांक १६ सप्टेंबर १९९२.

£ हा अधिनियम दिनांक २३ एप्रिल १९९४ रोजी अमलात आला. पहा-शासकीय अधिसूचना, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक पीआरजे-१०९३-सीआर-२१९४-०६, दिनांक २३ एप्रिल १९९४.

++ सन १९९९ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक २७ हा सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६, कलम ५ अन्वये निरसित करण्यात आला.

+++ सन २००० चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ३ हा सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम १० अन्वये निरसित करण्यात आला.

@ सन २००१ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ६ हा सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १६, कलम ७ अन्वये निरसित करण्यात आला.

मुंबई राज्यातील ग्रामपंचायतींची रचना व त्यांचे प्रशासन यासंबंधीच्या कायद्यात सुधारणा करणे व तो एकत्रित करणे आणि विवक्षित इतर बाबी यांसाठी अधिनियम.

ज्याअर्थी, प्रत्येक गावासाठी किंवा गावांच्या गटासाठी एक ग्रामपंचायत स्थापन करण्याच्या आणि स्थानिक स्वराज्याचे व ग्रामीण क्षेत्रातील विकास कार्याचे घटक म्हणून काम करणे त्यांना शक्य व्हावे यासाठी आवश्यक असतील असे अधिकार व प्राधिकार त्यांच्याकडे विनिश्चित करण्याच्या दृष्टीने आणि विवक्षित इतर बाबींसाठी मुंबई राज्यातील ग्रामपंचायतींची रचना व प्रशासन यासंबंधीच्या कायद्यात सुधारणा करणे व तो एकत्रित करणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या नवव्या वर्षी, याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यात येत आहे :—

प्रकरण एक

प्रारंभिक

१. या अधिनियमास, मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ असे म्हणावे. संक्षिप्त नाव.
२. (१) तो, त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये किंवा त्याखाली स्थापन केलेल्या महानगरपालिकेच्या, नगरपालिकेच्या किंवा कटकाच्या सीमांतील क्षेत्रे खेरीज करून संपूर्ण ^१ [महाराष्ट्र राज्याला] लागू आहे. व्याप्ती व प्रारंभ
- (२) तो, राज्य शासन, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे जो ^२ दिनांक नेमील त्या दिनांकास अमलात येईल.
३. संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर, या अधिनियमात,—
  - ^३ [* * * * *] व्याख्या.
  - (क-२) " लेखापरीक्षक " याचा अर्थ, मुंबई स्थानिक निधी लेखापरीक्षा अधिनियम, १९३० मध्ये व्याख्या केलेला लेखापरीक्षक असा आहे. ^४ [व त्यात जिची वार्षिक प्राप्ती (राज्य शासनाकडून मिळणारे अनुदान धरून) ५,००० रुपयांपेक्षा कमी असेल अशा पंचायतींच्या संबंधात मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याने रीतसर लेखी प्राधिकृत केलेल्या विस्तार अधिकाऱ्याचाही समावेश होईल] ;
  - ^५ [(क-३) " नागरिकांचा मागासवर्ग " याचा अर्थ, राज्य शासनाने इतर मागासवर्ग आणि विमुक्त जाती व भटक्या जमाती म्हणून वेळोवेळी घोषित केलेले असे वर्ग किंवा अशा वर्गांचे भाग अथवा त्यांमधील गट असा आहे ;]
  - (१) " इमारत " या संज्ञेत, झोपडी, छपरी किंवा इतर परिवेष्टित जागा यांचा समावेश होतो—मग ती माणसांनी राहण्यासाठी वापरण्यात येत असो किंवा इतर कोणत्याही प्रयोजनासाठी वापरण्यात येत असो—आणि तीमध्ये, भिंती, व्हरांडे, पक्के बसवलेले ओटे, जोती, दाराच्या पायऱ्या व तत्सम भाग यांचाही समावेश होतो ;

^१ महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० अन्वये " मुंबई राज्याला " या शब्दाऐवजी हे शब्द दाखल करण्यात आले.

^२ दिनांक १ जून १९५९, शासकीय अधिसूचना, एल.एस.जी. आणि पी.एच.डी., क्रमांक व्हीपीए-१०५९-पी, दिनांक २३ मे १९५९ पहा.

^३ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (१) अन्वये हा खंड वगळण्यात आला.

^४ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ (अ) अन्वये हा मजकूर जादा दाखल करण्यात आला.

^५ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (२) अन्वये खंड (क-३) समाविष्ट करण्यात आला.

(२) " उपविधि " याचा अर्थ ^१ [जिल्हा परिषदेने] कलम १७७ खाली केलेले उपविधि असा आहे

^२ [* * * * *]

(४) " गुरेढोरे " यात हत्ती, ऊंट, म्हशी, घोडे, घोड्या, खच्चू केलेली जनावरे, तट्टे, शिंगरे, शिंग्या, खेचरे, गाढवे, डुकरे, मेंढरे, मेंढ्या, मेंढे, कोकरे, बकरे व करडे यांचा समावेश होतो ;

^३ [* * * * *]

^३ [(६) " जिल्हा परिषद " याचा अर्थ, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, १९६१ खाली घटित केलेली जिल्हा परिषद असा आहे ;]

^४ [* * * * *]

(८) " कारखाना " याचा अर्थ, कारखाना अधिनियम, १९४८ मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे असलेला कारखाना असा आहे;

^५ [(८-क) " वित्त आयोग " याचा अर्थ भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३-झ च्या तरतुदीनुसार घटित केलेला वित्त आयोग ;]

^६ [(९) " ग्रामसभा " याचा अर्थ पंचायतीच्या क्षेत्रामध्ये अंतर्भूत असलेल्या गावाशी संबंधित मतदार याद्यांमध्ये नोंदलेल्या व्यक्तींचा समावेश असलेली संस्था असा आहे ;]

(१०) " जमीन " या संज्ञेत, ज्या जमिनीवर बांधकाम करण्यात आले असेल अशा जमिनीचा किंवा पाण्याखालील जमिनीचा समावेश होतो ;

(११) " मतदारांची यादी " याचा अर्थ, कलम १२ खाली तरतूद केलेली व ठेवण्यात आलेली मतदारांची यादी असा आहे ;

^७ [* * * * *]

^८ [* * * * *]

(१४) " पंचायत " याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली स्थापन केलेली किंवा स्थापन केली आहे असे मानण्यात येणारी पंचायत असा आहे ;

^९ [(१४-क) " लोकसंख्या " याचा अर्थ, जिचे संबद्ध आकडे * * * * * प्रसिद्ध करण्यात आलेले आहेत अशा लगतपूर्वीच्या जनगणनेच्या वेळी विनिश्चित करण्यात आलेली लोकसंख्या असा आहे ;]

(१५) " विहित " याचा अर्थ, नियमान्वये विहित केलेले असा आहे ;

^१ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५, कलम २८६, दहावी अनुसूची अन्वये " जिल्हा ग्रामपंचायत मंडळाने " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^२ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ (ब) अन्वये खंड (३) व (५) वगळण्यात आले.

^३ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५, कलम २८६, दहावी अनुसूची अन्वये खंड (६) बदली दाखल करण्यात आला.

^४ वरील अधिनियमान्वये खंड (७) वगळण्यात आला.

^५ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (३) अन्वये खंड (८-क) समाविष्ट करण्यात आला.

^६ वरील अधिनियमाच्या कलम २ (४) अन्वये खंड (९) बदली दाखल करण्यात आला.

^७ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ (ब) अन्वये खंड (१२) वगळण्यात आला.

^८ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६, कलम २ अन्वये खंड (१३) वगळण्यात आला.

^९ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ (क) अन्वये खंड (१४-क) समाविष्ट करण्यात आला.

^{१०} सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (५) अन्वये " —मग ते तात्पुरते असोत किंवा अंतिम असोत— " हा मजकूर वगळण्यात आला.

(१६) " नियम " याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली केलेले किंवा करण्यात आले आहेत असे मानण्यात येणारे नियम असा आहे ;

(१७) " सरपंच " आणि " उपसरपंच " याचा अर्थ, कलम ३०, ^१ [३०-क], ४१ किंवा ४३ खाली निवड केलेला सरपंच आणि उपसरपंच असा आहे ;

^२ [(१७-क) " अनुसूचित क्षेत्रे " याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४४ याच्या खंड (१) मध्ये निर्देश करण्यात आलेली अनुसूचित क्षेत्रे असा आहे ;]

(१८) " अनुसूचित जाती " याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४१ खाली ^३ [महाराष्ट्र राज्याच्या] संबंदात अनुसूचित जाती म्हणून मानण्यात आल्या असतील अशा जाती, वंश किंवा जनजाती किंवा अशा जातींचे, वंशांचे किंवा जनजातींचे भाग किंवा त्यातील गट असा आहे ;

(१९) " अनुसूचित जमाती " याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४२ खाली ^३ [महाराष्ट्र राज्याच्या] संबंदात अनुसूचित जनजाती म्हणून मानण्यात आल्या असतील अशा जनजाती किंवा जनजाती समाज किंवा अशा जनजातींचे किंवा जनजाति समाजांचे भाग किंवा त्यातील गट असा आहे ;

(२०) " सचिव " याचा अर्थ, या अधिनियमाच्या कलम ६० खाली नेमलेल्या किंवा नेमण्यात आला असल्याचे मानण्यात येणारा पंचायतीचा सचिव असा आहे ;

^४ [(२०-क) " राज्य निवडणूक आयोग " याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३-ट च्या खंड (१) याच्या तरतुदीनुसार नियुक्त करण्यात आलेल्या राज्य निवडणूक आयुक्ताचा समावेश असलेला राज्य निवडणूक आयोग असा आहे ;]

(२१) " संडक " याचा अर्थ, ज्यावरून जनतेला नेहमी किंवा तात्पुरती जाण्यायेण्याची मोकळीक असते असा कोणताही रस्ता, पायवाट, चौक, आकार, बोळ, किंवा मार्ग मग तो रहदारीचा असो किंवा नसो असा आहे ;

* * * * *

(२३) " कर " याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली बसवण्याजोगा कर, उपकर, पट्टी किंवा इतर आयात कर असा आहे, मात्र त्यात फीचा समावेश होत नाही ;

^५ [(२४) " गाव " आणि " गावांचा गट " याचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ च्या खंड (छ) अन्वये काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट केलेले गाव किंवा, यथास्थिति, गावांचा गट असा आहे ;]

(२५) " प्रभाग " याचा अर्थ, कलम १०, पोट-कलम (१), खंड (ख) खाली त्या खंडात विनिर्दिष्ट केलेल्या प्रयोजनासाठी गावाची ज्या क्षेत्रात विभागणी केलेली असेल ते क्षेत्र असा आहे ;

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २(६) अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^२ सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ अन्वये खंड (१७क) समाविष्ट करण्यात आला.

^३ महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० अन्वये " मुंबई राज्याच्या " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^४ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (७) अन्वये खंड (२०क) समाविष्ट करण्यात आला.

^५ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम २ (ब) अन्वये खंड (२२) वगळण्यात आला.

^६ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (८) अन्वये खंड (२४) बदली दाखल करण्यात आला.

(२६) "पंचायतीचा अवधी" याचा अर्थ, पंचायतीचे निवडून आलेले किंवा निवडून आले आहेत असे मानण्यात येणारे सदस्य कलम २७ खाली ज्या कालावधीपर्यंत अधिकारपद धारण करतील तो कालावधी असा आहे ;

^१ [(२७) "स्थायी समिती", "पंचायत समिती", ^२ ["मुख्य कार्यकारी अधिकारी, "] १९६२
^३ ["गट विकास अधिकारी " आणि "गट अनुदान "] याचा अर्थ, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत चा
 समिती अधिनियम, १९६१ यामध्ये त्यांना अनुक्रमे जो अर्थ ठरवून दिला असेल तोच असेल.] महाराष्ट्र
 ५

प्रकरण दोन

ग्रामसभा, पंचायतीची स्थापना व रचना

गाव घोषित
करणे.

४. (१) ^४ [भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३, खंड (छ) अन्वये काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात आलेला प्रत्येक गाव त्या अधिसूचनेमध्ये त्याचे जे नाव विनिर्दिष्ट केलेले असेल त्या नावाने ओळखला जाईल :]

परंतु, जेथे महसुली गावांचा गट किंवा पाडे किंवा असा इतर प्रशासकीय घटक किंवा त्याचा भाग हा, गाव म्हणून ^५ [त्या अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट केला असेल], ते गाव, सर्वात जास्त लोकसंख्या असलेल्या, यथास्थिति, महसुली गावाच्या, पाड्याच्या किंवा प्रशासकीय घटकाच्या किंवा त्याच्या भागाच्या नावाने ओळखण्यात येईल.

(२) ^६ [परिस्थितीमुळे, कोणतेही स्थानिक क्षेत्र गावाच्या स्थानिक क्षेत्रामध्ये समाविष्ट करणे किंवा गावाच्या स्थानिक क्षेत्रातून वगळणे अथवा गावाच्या सीमांमध्ये फेरफार करणे आवश्यक असेल, अथवा स्थानिक क्षेत्र गाव म्हणून असण्याचे बंद होईल त्या बाबतीत स्थायी समितीशी आणि संबंधित पंचायतीशी विचारविनिमय केल्यानंतर त्याच रीतीने काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेद्वारे कोणत्याही वेळी अशी तरतूद करता येईल की—]

(क) कोणतेही स्थानिक क्षेत्र कोणत्याही गावात समाविष्ट करता येईल किंवा कोणत्याही गावातून वगळता येईल किंवा कोणत्याही गावांच्या सीमांमध्ये अन्यथा फेरफार करता येतील, किंवा

(ख) कोणतेही स्थानिक क्षेत्र गाव म्हणून असण्याचे बंद होईल, असे घोषित करता येईल ; आणि लागोलाग ते स्थानिक क्षेत्र याप्रमाणे समाविष्ट करण्यात किंवा वगळण्यात येईल अथवा गावांच्या सीमांमध्ये याप्रमाणे फेरफार करण्यात येतील किंवा, यथास्थिति, असे स्थानिक क्षेत्र हे गाव म्हणून असण्याचे बंद होईल.

^१ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५, कलम २८६, दहावी अनुसूची अन्वये खंड (२७) समाविष्ट करण्यात आला.
^२ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम २ (ब) अन्वये " आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^३ सन १९७० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम २ अन्वये " आणि गटविकास अधिकारी " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^४ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ३ (१) (अ) अन्वये " विहित करण्यात येईल " या मजकुराने सुरु होणारा आणि " घोषित करता येईल " या मजकुराने समाप्त होणाऱ्या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ वरील अधिनियमाच्या कलम ३ (१) (ब) अन्वये " घोषित केला " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^६ वरील अधिनियमाच्या कलम ३ (२) अन्वये " स्थायी समितीशी " या मजकुराने सुरु होणारा आणि " कोणत्याही वेळी " या मजकुराने समाप्त होणाऱ्या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

५. प्रत्येक गावात एक पंचायत असेल.

पंचायतीची
स्थापना.

१ [* * * * * * * * *]

७. (१) ^२ [प्रत्येक वित्तीय वर्षी], विहित करण्यात येईल अशा दिनांकास, ^३ [वेळी व जागी आणि अशा रीतीने] ग्रामसभेच्या निदान ^४ [चार सभा] घेण्यात येतील. ^५ [आणि जर सरपंचाने किंवा त्याच्या अनुपस्थितीत उपसरपंचाने, पुरेशा कारणाशिवाय ^६ [^७ [अशा चार सभांपैकी कोणतीही सभा] घेण्यात कसूर केली तर] तो, यथास्थिति, सरपंच किंवा उपसरपंच म्हणून चालू राहण्यास किंवा ^८ [पंचायतीच्या सदस्यांच्या उरलेल्या पदावधीसाठी त्या अधिकारपदावर निवडला जाण्यास निरह ठरेल ; आणि अशी सभा बोलावण्यात कोणतीही कसूर केल्याबद्दल प्रथमदर्शनी जबाबदार असल्याचे आढळून आले. तर पंचायतीचा सचिव देखील निलंबित करण्यास आणि संबद्ध नियमान्वये तरतूद केल्याप्रमाणे, त्याविरुद्ध अशी इतर शिस्तभंगाची कारवाई करण्यास पात्र असेल.] असे पुरेसे कारण होते किंवा नाही या प्रश्नावर जिल्हाधिकाऱ्याचा निर्णय अंतिम असेल :]

ग्रामसभेच्या
सभा.

^९ [परंतु, सरपंचाला स्वतः होऊन कोणत्याही वेळी ग्रामसभेची सभा बोलावता येईल, आणि स्थायी समितीने, पंचायत समितीने किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याने मागणी केल्यावर, त्या मागणीत विनिर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत सरपंच ग्रामसभेची सभा बोलावील ; आणि त्याने तसे करण्यास कसूर केल्यास मुख्य कार्यकारी अधिकारी गट विकास अधिकाऱ्याला, त्याला अशी सभा बोलावण्यास सांगितल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत अशी सभा बोलावण्यास फर्मावील. पोट-कलम (३) च्या तरतुदीत काहीही अंतर्भूत असले तरी, गट विकास अधिकारी किंवा तो त्याबाबत प्राधिकृत करील असा कोणताही अधिकारी अशा सभेच्या अध्यक्षस्थानी राहिल.]

(२) ^{१०} [स्थायी समितीने, पंचायत समितीने, किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याने] सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशान्वये याबाबत प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला ग्रामसभेच्या सभेचे कामकाज चालू असताना भाषण करण्याचा व अन्यथा त्यात भाग घेण्याचा हक्क असेल, मात्र त्याला मतदान करण्याचा हक्क असणार नाही.

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ४ अन्वये कलम ६ वगळण्यात आले.

^२ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ४ (अ) अन्वये "दरवर्षी" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^३ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (अ) अन्वये "वेळी व जागी" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^४ वरील अधिनियमाच्या कलम २ (ब) अन्वये "दोन सभा" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ४ (अ) अन्वये हा मजकूर जादा दाखल करण्यात आला.

^६ सन १९७३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३८, कलम २ अन्वये "अशा दोन सभा भरवण्यात" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^७ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम २ (क) अन्वये "अशा दोन सभांपैकी कोणतीही एक सभा" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^८ वरील अधिनियमाच्या कलम २ (ड) अन्वये "पंचायतीच्या सदस्यांच्या उरलेल्या पदावधीसाठी त्या अधिकारपदावर निवडला जाण्यास निरह ठरेल" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^९ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ४ (ब) अन्वये "मूळ परंतुकाऐवजी हे परंतुक दाखल करण्यात आले.

^{१०} वरील अधिनियमाच्या वरील कलमाअन्वये "जिल्हाधिकाऱ्याने" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(३) या अधिनियमात अन्यथा तरतूद केली नसेल तर, सरपंच व सरपंचाच्या अनुपस्थितीत उपसरपंच ग्रामसभेच्या प्रत्येक सभेत अध्यक्षस्थानी राहिल. सरपंच व उपसरपंच यांच्या अनुपस्थितीत ग्रामसभेचे सदस्य पंचायतीच्या उपस्थित असलेल्या सदस्यांमधून एकाला अध्यक्ष म्हणून निवडून देतील.

(४) एखाद्या व्यक्तीला ग्रामसभेच्या सभेला उपस्थित राहण्याचा हक्क आहे किंवा काय याविषयी कोणताही विवाद निर्माण झाल्यास, अध्यक्षस्थानी असलेली व्यक्ती, यथास्थिति, संपूर्ण गावाच्या किंवा त्याच्या प्रभागाच्या मतदारांच्या यादीतील नोंद लक्षात घेऊन अशा विवादाचा निर्णय करील आणि तिचा निर्णय अंतिम असेल.

पंचायतीने लेखा विवरणे, इत्यादी ग्रामसभेपुढे ठेवणे व ग्रामसभेची कर्तव्ये.

८. (१) ^१ [प्रत्येक वित्तीय वर्षातील] ग्रामसभेची पहिली सभा त्या वर्षाच्या प्रारंभापासून दोन महिन्यांच्या आत घेण्यात येईल आणि पंचायत अशा सभेपुढे पुढील गोष्टी मांडील :—

(एक) वार्षिक लेखा विवरणे ;

(दोन) मागील वित्तीय वर्षाचा प्रशासन अहवाल ;

(तीन) चालू वित्तीय वर्षात करावयाचा योजलेला विकास कार्यक्रम व इतर कार्यक्रम ;

(चार) मागील लेखापरीक्षेची टिप्पणी व तिला दिलेली उत्तरे (कोणतीही असल्यास) ;

(पाच) ^२ [स्थायी समिती, पंचायत समिती किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा स्थायी समितीने अथवा पंचायत समितीने याबाबत प्राधिकृत केलेला कोणताही अधिकारी] अशा सभेपुढे मांडण्यास फर्मावील अशी याबाबतची इतर कोणतीही बाब.

(२) ग्रामसभेस, तिच्यापुढे पोट-कलम (१) खाली मांडलेल्या कोणत्याही किंवा सर्व बाबींवर चर्चा करता येईल आणि ग्रामसभेने कोणत्याही सूचना केल्या असतील तर त्यांचा ग्रामपंचायत विचार करील.

(३) राज्य शासन सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे फर्मावील अशी इतर कोणतीही कार्ये ग्रामसभा पार पाडील.

अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामसभेचे अधिकार व कर्तव्ये.

^३ [८-क. अनुसूचित क्षेत्रातील प्रत्येक ग्रामसभा पुढील गोष्टी करण्यास सक्षम असेल,—

(एक) जनजातींच्या परंपरा आणि रूढी, त्यांची सांस्कृतिक वैशिष्ट्ये, सामूहिक साधनसामग्री आणि विवादाचा निर्णय करण्याची रूढ पद्धती यांचे संरक्षण व जतन करणे ;

(दोन) सामाजिक आणि आर्थिक विकासासाठी योजना, कार्यक्रम आणि प्रकल्प, पंचायतीमार्फत कार्यान्वयनासाठी हाती घेण्यापूर्वी, पंचायतीमार्फत कार्यान्वित होणाऱ्या अशा योजना, कार्यक्रम आणि प्रकल्प यांना मान्यता देणे ;

(तीन) खंड (दोन) मध्ये निर्देश केलेल्या योजना, कार्यक्रम व प्रकल्प यांच्यासाठी त्या पंचायतीने करावयाच्या निधीच्या विनियोगासंबंधीचे प्रमाणपत्र पंचायतीला देणे.

^१ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६ याच्या कलम ५ अन्वये "प्रत्येक वर्षातील" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^२ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५, कलम २८६, दहावी अनुसूची अन्वये "पंचायत मंडळ किंवा जिल्हाधिकारी किंवा जिल्हाधिकार्याने प्राधिकृत केलेला इतर कोणताही अधिकारी" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^३ सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४६, कलम २ अन्वये कलम ८-क समाविष्ट करण्यात आले.

(चार) दारिद्र्य निर्मूलन आणि तत्सम इतर कार्यक्रम किंवा योजनांखालील लाभधारक व्यक्ती ठरवणे व त्यांची निवड करणे ;

(पाच) मादक द्रव्यांची विक्री आणि वापर यांच्यावर संबंधित पंचायतीमार्फत बंदी अमलात आणणे किंवा त्या गोष्टी विनियमित किंवा निर्बंधित करणे ;

१९९७
चा महा.
४५.

(सहा) महाराष्ट्र अनुसूचित क्षेत्रातील गौण वनोत्पादनाच्या मालकीचे हस्तांतरण व महाराष्ट्र गौण वनोत्पादन (व्यापाराचे विनियमन) (सुधारणा) अधिनियम, १९९७ याच्या तरतुदीच्या अधीनतेने गौण वनोत्पादनाचे समुपयोजन आणि त्याच्या व्यापाराचे नियमन यासंबंधी पंचायतीला निदेश देणे ;

(सात) अनुसूचित क्षेत्रातील जमिनीचे हस्तांतरण किंवा अन्यसंक्रामण थांबवण्याच्या दृष्टीने, संबंधित पंचायतीमार्फत शिफारशी करणे आणि अनुसूचित जनजातीच्या कोणत्याही व्यक्तीची जमीन बेकायदेशीरपणे हस्तांतरित किंवा अन्यसंक्रामित झाल्यास, ती तिला परत करण्यासाठी पंचायतीमार्फत समुचित कृती करणे ;

(आठ) अनुसूचित जनजातींना पैसे कर्जाऊ देण्यावर नियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टीने संबंधित पंचायतीमार्फत शिफारस करणे ;

(नऊ) स्थानिक योजना आणि अशा योजनांसाठी साधन सामग्री, तसेच जनजाती उप-योजना यांवर नियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टीने, संबंधित पंचायतीमार्फत शिफारशी करणे.]

९. प्रत्येक पंचायत ही, "..... ग्रामपंचायत" या नावाचा निगम निकाय असेल, तिची पंचायतीचे अखंड अधिकार-परंपरा असेल व तिची एक सामान्य मुद्रा असेल, तिला जंगम व स्थावर अशी दोन्ही निगमन प्रकारची मालमत्ता संपादन करण्याचा व धारण करण्याचा अधिकार असेल—मग अशी मालमत्ता ज्या गावावर तिचा प्राधिकार असेल अशा गावाच्या सीमेच्या आत असो किंवा सीमेच्या बाहेर असो—आणि तिच्या निगम नावाने तिला व तिच्यावर दावा लावता येईल.

१०. (१) ^१ [* * * * *]

पंचायतीची
रचना

^२ [(क) पंचायत ही,—

(एक) ^३ [राज्य शासन विहित करील] असे सातपेक्षा कमी नसतील आणि ^४ [सतरापेक्षा अधिक] नसतील इतके, कलम ११ च्या अनुसार निवडून देण्यात येतील असे सदस्य :

^५ [परंतु, पंचायतीच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा पंचायतीमधील, निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांची संख्या यांमधील गुणोत्तर व्यवहार्य असेल तेथवर संपूर्ण राज्यभर सारखेच असेल.]

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२, कलम २ (अ) अन्वये "राज्य शासन" या शब्दांनी सुरु होणारा व "अधीनतेने" या शब्दाने समाप्त होणारा मजकूर वगळण्यात आला.

^२ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६, कलम ५०, अनुसूची अन्वये मूळ खंडाऐवजी खंड (क) दाखल करण्यात आला.

^३ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२, कलम २ (ब) अन्वये "राज्य निवडणूक आयोग निर्धारित करील" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^४ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ (१) (अ) (एक) अन्वये "पंधरापेक्षा अधिक" या मजकुराऐवजी "सतरापेक्षा अधिक" हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ वरील अधिनियमाच्या कलम ५ (१) (अ) (दोन) अन्वये हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.

१ [* * * * *]

(ख) प्रत्येक गावं हे, ^२ [राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी विहित रीतीने] निर्धारित करील तितक्या प्रभागांत विभागण्यात येईल आणि प्रत्येक प्रभागातून निवडून घ्यावयाच्या पंचायतीच्या सदस्यांची संख्या ही, ^३ [राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी विहित रीतीने] निर्धारित करील इतकी असेल :]

^३ [परंतु, पंचायत क्षेत्र, प्रभागांमध्ये अशा प्रकारे विभागण्यात येईल की, प्रत्येक प्रभागाची लोकसंख्या आणि त्याला नेमून देण्यात आलेल्या जागांची संख्या यांचे गुणोत्तर व्यवहार्य असेल तेथवर, पंचायतीच्या संपूर्ण क्षेत्रामध्ये सारखेच असेल.]

^४ [(२)(क) पंचायतीमधील, निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांमध्ये राज्य निवडणूक आयोग विहित रीतीने निर्धारित करील त्याप्रमाणे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांच्या मागासवर्गा यांमधील व्यक्ती आणि स्त्रिया यांच्यासाठी राखून ठेवलेल्या जागा असतील ;

(ख) पंचायतीमध्ये अनुसूचित जातींच्या व अनुसूचित जमातींच्या व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाच्या जागांचे त्या पंचायतीमधील, प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येशी असलेले प्रमाण हे जास्तीत जास्त शक्य असेल तेथवर, त्या पंचायत क्षेत्रातील अनुसूचित जातींच्या किंवा, यथास्थिति, अनुसूचित जमातींच्या लोकसंख्येचे त्या क्षेत्राच्या एकूण लोकसंख्येशी जे प्रमाण असेल त्या प्रमाणाइतकेच असेल आणि अशा जागा पंचायती मधील वेगवेगळ्या प्रभागांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील :

^५ [परंतु, संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रे समाविष्ट असलेल्या पंचायतीमध्ये, अनुसूचित जमातींसाठी राखून ठेवण्यात यावयाच्या जागा पंचायतीमधील जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-द्वितीयांशापेक्षा कमी असणार नाहीत :

परंतु आणखी असे की, केवळ अंशतः अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये असलेल्या पंचायतीमधील अनुसूचित जमातींसाठी असणारे आरक्षण खंड (ख) च्या तरतुदीनुसार असेल :]

^६ [परंतु तसेच,] अशा रीतीने राखून ठेवलेल्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक तृतीयांश जागा अनुसूचित जातींच्या किंवा, यथास्थिति, अनुसूचित जमातींच्या स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील ;

(ग) नागरिकांच्या मागासवर्गांच्या प्रवर्गातील व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाच्या जागा पंचायतीमधील, निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येच्या २७ टक्क्यांइतक्या असतील आणि अशा जागा पंचायतीमधील वेगवेगळ्या प्रभागांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील :

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ (१) (अ) (तीन) अन्वये उपखंड (दोन) आणि त्याचे स्पष्टीकरण वगळण्यात आले.

^२ वरील अधिनियमाच्या कलम ५ (१) (ब) (एक) अन्वये " जिल्हाधिकारी विहित रीतीने " हा मजकूर जेथे जेथे येतो त्या दोन्ही ठिकाणी त्या ऐवजी " राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी विहित रीतीने " हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

^३ वरील अधिनियमाच्या कलम ५ (१) (ब) (दोन) अन्वये हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.

^४ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ (२) अन्वये पोट-कलम (२) ऐवजी ही पोट-कलमे दाखल करण्यात आली.

^५ सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम ३ (अ) (एक) अन्वये हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.

^६ वरील अधिनियमाच्या कलम ३ (अ) (दोन) अन्वये ' परंतु ' या शब्दाऐवजी हे शब्द बदली दाखल करण्यात आले.

^१ [परंतु, संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रे समाविष्ट असलेल्या पंचायतीमध्ये नागरिकांच्या मागासवर्गातील व्यक्तींसाठी राखून ठेवण्यात यावयाच्या जागा अनुसूचित जमाती आणि अनुसूचित जाती यांच्यासाठी जागा राखून ठेवण्यात आल्यानंतर राहिलेल्या, कोणत्याही असल्यास, जागांच्या २७ टक्के इतक्या असतील :

परंतु आणखी असे की, केवळ अंशतः अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये असलेल्या पंचायतीमधील नागरिकांच्या मागासवर्गातील व्यक्तींसाठी असणारे आरक्षण खंड (ग) च्या तरतुदीनुसार असेल :]

^२ [परंतु तसेच,] अशा रीतीने राखून ठेवलेल्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश जागा नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या प्रवर्गातील स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील.

(घ) पंचायतीमधील, प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि नागरिकांच्या मागासवर्गाचा प्रवर्ग यांमधील स्त्रियांसाठी राखून ठेवलेल्या जागांसह,) जागा स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील आणि अशा जागा पंचायतीमधील वेगवेगळ्या प्रभागांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील.

(२-क) पोट-कलम (२) अन्वये करावयाचे जागांचे आरक्षण (स्त्रियांसाठी असलेल्या आरक्षणाव्यतिरिक्त इतर,) हे, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३३४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला कालावधी समाप्त झाल्यानंतर अमलात असण्याचे बंद होईल.]

(३) जर कोणत्याही कारणाने निवडणुकीत प्रदग्रहण करण्यास इच्छुक असलेल्या आवश्यक संख्येइतक्या अर्ह व्यक्ती निवडून आल्या नाही तर, ^३ [स्थायी समिती] शक्य तितक्या लवकर निवडून येण्यास अर्ह असलेल्या व्यक्तींमधून आवश्यक ती संख्या भरून काढण्यासाठी आवश्यक असतील तेवढ्या व्यक्तींची नेमणूक करील आणि अशा रीतीने नेमणूक केलेल्या व्यक्ती पोट-कलम (१) खाली रीतसर निवडून आलेल्या आहेत असे मानले जाईल. [पोट कलम (१), खंड (क) खाली येणाऱ्या सदस्यांची नावे] आणि तसेच वर सांगितल्याप्रमाणे नेमलेल्या सदस्यांची नावे [राज्य निवडणूक आयोगाकडून] विहित रीतीने प्रसिद्ध करण्यात येतील.

(४) पोट-कलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा ^४ [पोट-कलम (१), खंड (क), उपखंड (एक) खाली] निवडून द्यावयाच्या सदस्यांच्या एकूण संख्येच्या दोन- तृतीयांशाइतके किंवा यापेक्षा अधिक सदस्य निवडून देण्यात येतील तेव्हा, बाकीचे सदस्य निवडून देण्यात आले नाहीत या कारणास्तव पंचायतीच्या रचनेस बाध येणार नाही.

^५[१०-क. (१) पंचायतीच्या सर्व निवडणुकांसाठी मतदार याद्या तयार करण्याच्या कामावर राज्य निवडणूक देखरेख ठेवणे, त्यासाठी निदेश देणे व त्यावर नियंत्रण ठेवणे आणि अशा सर्व निवडणुका घेणे ही आयोग. कामे राज्य निवडणूक आयुक्ताकडे विहित असतील.

^१ सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम ३ (ब) (एक) अन्वये हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.

^२ वरील अधिनियमाच्या कलम ३ (ब) (दोन) अन्वये " परंतु " या शब्दाऐवजी हे शब्द बदली दाखल करण्यात आले.

^३ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५, कलम २८६, दहावी अनुसूची अन्वये " पंचायत मंडळ " या शब्दाऐवजी हे शब्द दाखल करण्यात आले.

^४ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६ याच्या अनुसूची अन्वये " निवडून आलेल्या सदस्यांची नावे " या मजकुरापासून सुरु होणाऱ्या व " सहकारी संस्थांच्या सभापतींची नावे " या मजकुराने संपणाऱ्या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ सन १९९४ महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ५ (३) अन्वये " जिल्हाधिकारी " या शब्दाऐवजी हे शब्द बदली दाखल करण्यात आले.

^६ सन. १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६, याच्या अनुसूची अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^७ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२, कलम ३ अन्वये हे कलम समाविष्ट करण्यात आले.

(२) राज्य निवडणूक आयुक्ताला, त्याच्या अधिकारांपैकी आणि कामांपैकी कोणतेही अधिकार व कामे, आदेशाद्वारे आयोगाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे किंवा राज्य शासनाच्या, तहसीलदारापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे सोपविता येतील.

(३) हा अधिनियम किंवा नियम याअन्वये, पंचायतींच्या निवडणुकीसाठी मतदार याद्या तयार करणे व निवडणूक घेणे यांकरिता नेमलेले किंवा ठिकठिकाणी विशेष नेमलेले सर्व अधिकारी व कर्मचारी, राज्य निवडणूक आयुक्ताच्या देखरेखीखाली, निदेशानुसार व नियंत्रणाखाली काम करतील.

(४) हा अधिनियम व नियम यांमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी आयोगाला, न्याय्य व मुक्त निवडणूक होण्याच्या दृष्टीने, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसतील असे विशेष किंवा सर्वसाधारण आदेश किंवा निदेश काढता येतील.]

निवडणूक. ^१ [११. (१) पंचायतीची रचना करण्यासाठी घ्यावयाची निवडणूक पुढील कालावधीमध्ये पूर्ण करण्यात येईल :—

(क) पंचायत प्रथम स्थापन होणार असेल त्या बाबतीत व्यवहार्य असेल तितक्या लवकर ;

(ख) त्या त्या वेळी अस्तित्वात असलेल्या पंचायतीच्या बाबतीत, कलम २७ च्या पोट-कलम (१) मध्ये विहित केलेली पाच वर्षांची मुदत समाप्त होण्यापूर्वी ;

(ग) विसर्जन करण्यात आलेल्या पंचायतीच्या बाबतीत तिच्या विसर्जनाच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त होण्यापूर्वी :

परंतु, विसर्जित पंचायत ज्यामध्ये चालू राहिली असती तो उर्वरित कालावधी सहा महिन्यांपेक्षा कमी असेल त्या बाबतीत, अशा कालावधीसाठी पंचायतीची रचना करण्याकरिता या खंडान्वये कोणतीही निवडणूक घेणे आवश्यक असणार नाही ;

(घ) कलम १५७ मध्ये निर्देशिलेल्या अंतरिम पंचायतीच्या बाबतीत, कलम १५८ च्या पोट-कलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला एक वर्षाचा कालावधी समाप्त होण्यापूर्वी.

(२) पंचायत सदस्यांची निवडणूक, किंवा कोणतेही रिक्त पद भरण्यासाठी घ्यावयाची निवडणूक, राज्य निवडणूक आयोग या संबन्धात नेमून देईल अशा दिनांकास घेण्यात येईल.

(३) कलम १० मध्ये काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी, पंचायतीच्या सदस्यांचा पदावधी कलम २७ अन्वये समाप्त होण्याच्या दिनांकापूर्वीच्या सहा महिन्यांमध्ये एखाद्या सदस्याचे पद रिक्त झाल्यास ते रिक्त पद भरण्यात येणार नाही.

(४) अशी निवडणूक विहित रीतीने घेण्यात येईल.]

मतदारांची यादी. १२. (१) लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५० च्या तरतुदीखाली तयार केलेली आणि एखाद्या प्रभागात किंवा गावात विधानसभा मतदारसंघाचा जो भाग अंतर्भूत असेल त्या भागासाठी ^१[राज्य निवडणूक आयुक्त आदेशाद्वारे] याबाबत अधिसूचित करील अशा दिवशी अमलात असलेली ^३[महाराष्ट्र विधानसभेच्या] मतदारांची यादी ही, अशा प्रभागाच्या किंवा गावाच्या मतदारांची यादी असेल. १९५०
चा ४२.

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ६ अन्वये मूळ कलमाऐवजी कलम ११ दाखल करण्यात आले.

^२ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२, कलम ४ अन्वये "राज्य शासन सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^३ महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० अन्वये "मुंबई विधानसभा" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(२) ^१ [राज्य निवडणूक आयोगाने] याबाबत पदनिर्देशित केलेला अधिकारी अशा प्रत्येक प्रभागासाठी किंवा गावासाठी मतदारांची एक यादी ठेवील.

१३. (१) ज्या व्यक्तीचे ^२[वय, प्रत्येक सार्वत्रिक निवडणुकीसाठी किंवा पोट-निवडणुकीसाठी नामनिर्देशन करण्याकरिता निश्चित केलेल्या अंतिम दिनांकास २१ वर्षांपेक्षा कमी नसेल आणि जिचे] नाव मतदारांच्या यादीत असेल अशी प्रत्येक व्यक्ती या अधिनियमाखाली किंवा त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्याखाली निरह ठरवलेली नसल्यास अशी यादी ज्या प्रभागासंबंधी असेल त्या प्रभागातून सदस्याच्या निवडणुकीच्या वेळी मतदान करण्यास अर्ह असेल. मतदान करण्यास व निवडून येण्यास अर्ह असलेल्या व्यक्ती.

(२) ज्या व्यक्तीचे नाव मतदारांच्या यादीत असेल अशी प्रत्येक व्यक्ती; या अधिनियमाखाली किंवा त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्याखाली निरह ठरवलेली नसल्यास, गावाच्या कोणत्याही प्रभागासाठी निवडून येण्यास अर्ह असेल. ज्या व्यक्तीचे नाव अशा गावाच्या मतदारांच्या यादीत दाखल केलेले नसेल अशी कोणतीही व्यक्ती, त्या गावाच्या कोणत्याही प्रभागासाठी निवडून येण्यास अर्ह असणार नाही.

(३) एखाद्या व्यक्तीस प्राप्त झालेल्या कोणत्याही निरहतेच्या अधीनतेने मतदारांची यादी ही, कोणत्याही निवडणुकीत कोणतीही व्यक्ती मत देण्यास अर्ह आहे किंवा नाही किंवा, यथास्थिति, ती निवडून येण्यास अर्ह आहे किंवा नाही हे या कलमाखाली ठरवण्याच्या प्रयोजनासाठी निर्णायक पुरावा असेल.

^३ [१३-क. जर एखादी व्यक्ती ग्रामपंचायतीत एकापेक्षा अधिक जागांवर निवडून आली असेल तर, जागा रिकाम्या तिने विहित केलेल्या कालावधीत आपली सही केलेल्या व ^४[राज्य निवडणूक आयोगास किंवा त्याने याबाबत होणे. प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास] उद्देशून पाठवलेल्या लेखी नोटीशीद्वारे, एक जागा सोडून अन्य सर्व जागांचा राजीनामा दिलेला नसेल तर सर्व जागा रिकाम्या होतील.]

१४. ^५ [(१)] पुढीलपैकी कोणतीही व्यक्ती पंचायतीचा सदस्य असणार नाही किंवा सदस्य म्हणून निरहता असण्याचे चालू राहणार नाही :—

(क) ज्या व्यक्तीला या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी किंवा त्यानंतर—

१९५५
चा २२.
१९४९
चा
मुंबई
२५.

(एक) अस्पृश्यता (अपराध) अधिनियम, १९५५, किंवा मुंबई दारूबंदी अधिनियम, १९४९ किंवा राज्याच्या कोणत्याही भागात अमलात असलेला कोणताही तत्सम कायदा यांखालील अपराधाबद्दल सिद्धापराध ठरवले असेल पण जिच्या बाबतीत अपराधसिद्धीनंतर पाच वर्षांचा, किंवा कोणत्याही विविक्षित बाबतीत राज्य शासन मुभा देईल असा त्याहून कमी अवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती, किंवा

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ७ अन्वये "जिल्हाधिकारी" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^२ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ८ अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^३ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ७ अन्वये कलम १३-क समाविष्ट करण्यात आले.

^४ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम ९ अन्वये "जिल्हाधिकार्यास किंवा त्याने याबाबत प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम २ अन्वये कलम १४ ला त्याचे पोट-कलम (१) असा नवीन क्रमांक देण्यात आला.

(दोन) कोणत्याही इतर अपराधाबद्दल सिद्धापराध ठरवले असेल व तिला सहा महिन्यांहून कमी नसेल इतक्या कालावधीच्या कारावासाची शिक्षा झालेली असेल पण जिच्या बाबतीत ती कारावासातून मुक्त झाल्यापासून पाच वर्षांचा अवधी किंवा कोणत्याही विशिष्ट बाबतीत राज्य शासन मुभा देईल असा त्याहून कमी अवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती ; किंवा

^१ [(क-१) महाराष्ट्र राज्याच्या विधानमंडळाच्या निवडणुकींच्या प्रयोजनार्थ, त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याद्वारे किंवा त्या अन्वये निरहं ठरविण्यात आले असेल अशी व्यक्ती :

परंतु, कोणत्याही व्यक्तीच्या वयाची एकवीस वर्षे पूर्ण झाली असतील तर तिचे वय पंचवीस वर्षांपेक्षा कमी असल्याच्या कारणावरून तिला निरहं ठरविण्यात येणार नाही.] ;

(ख) ज्या व्यक्तीला सक्षम न्यायालयाने विकल मनाची म्हणून न्यायनिर्णित केले असेल अशी व्यक्ती ; किंवा

(ग) ज्या व्यक्तीला नादार म्हणून अभिनिर्णित केले असेल व जिने न्मदारीतून मुक्तता मिळवलेली नसेल अशी व्यक्ती ; किंवा

^२ [(ग-१) ज्या व्यक्तीने कोणत्याही शासनाच्या किंवा स्थानिक प्राधिकरणाच्या अधीन असलेले कोणतेही अधिकारपद धारण केलेले असेल व तिला या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी असो किंवा त्यानंतर असो, गैरवर्तणुकीबद्दल बडतर्फ करण्यात आलेले असेल अशी व्यक्ती, मात्र तिच्या बाबतीत बडतर्फ केल्यापासून पाच वर्षांचा अवधी लोटलेला असेल तर ती गोष्ट वेगळी ; किंवा] .

(घ) ज्या व्यक्तीला कलम ३९, पोट-कलम (१) अन्वये अधिकारपदावरून काढून टाकण्यात आले असेल आणि याप्रमाणे काढून टाकल्याच्या दिनांकापासून पाच वर्षांचा कालावधी जिच्या बाबतीत लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती, मात्र तिला राजपत्रात अधिसूचित केलेल्या राज्य शासनाच्या आदेशाद्वारे याप्रमाणे अधिकारपदावरून काढून टाकल्यामुळे निर्माण होणाऱ्या निरहंतेतून मुक्त करण्यात आले असेल तर ती गोष्ट वेगळी ; किंवा

(ङ) ज्या व्यक्तीला कलम ३९, पोट-कलम (२) खाली अधिकारपद धारण करण्यास निरहं ठरवले असेल व जिच्या बाबतीत, ज्या अवधीसाठी याप्रमाणे तिला निरहं ठरवले गेले असेल तो अवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती ; किंवा

(च) एखादी व्यक्ती पंचायतीच्या दानाधिकाराखालील किंवा पंचायतीच्या अधीन असलेले कोणतेही वेतनी अधिकारपद किंवा लाभपद धारण करीत असेल तेव्हा असे अधिकारपद किंवा लाभपद धारण करीत असेल त्या अवधीत ती व्यक्ती ; किंवा

(छ) पंचायतीच्या आदेशाद्वारे केलेल्या कोणत्याही कामात किंवा पंचायतीशी अथवा पंचायतीने अथवा पंचायतीच्या वतीने केलेल्या कोणत्याही संविदेत किंवा पंचायतीच्या अथवा तिच्या अधीन असलेल्या कोणत्याही नोकरीत जिचा स्वतःचा किंवा आपल्या भागीदारामार्फत कोणताही प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष हिस्सा किंवा हितसंबंध असेल अशी व्यक्ती ; किंवा

(ज) जी व्यक्ती पंचायतीला ^३ [किंवा जिल्हा परिषदेला देणे असलेला कोणताही कर किंवा फी ज्या दिनांकाला अशा कराच्या किंवा फीच्या रकमेची मागणी केली असेल व त्या प्रयोजनासाठी तिला रीतसर बिल देण्यात आले असेल त्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या आत] भरण्यात कसूर करील अशी व्यक्ती ; किंवा

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १० अन्वये खंड (क-१) ऐवजी हा खंड दाखल करण्यात आला.

^२ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ८ (१) अन्वये हा खंड समाविष्ट करण्यात आला.

^३ वरील अधिनियमाच्या कलम ८ (२) अन्वये मूळ मजकुराऐवजी हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

° [(ज-१) जी व्यक्ती कलम १४० खाली अधिभाराची किंवा भाराची रक्कम किंवा जी रक्कम देण्याबाबत कलम १७८ खाली आदेश देण्यात आला असेल अशी रक्कम, कोणतेही व्याज असल्यास, त्यासह. त्या बाबतीत तरतूद केलेल्या कालावधीच्या आत व अपील करण्यात आले असेल त्या बाबतीत, असे अपील फेटाळल्याचा निर्णय मिळाल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत देण्यात कसूर करील अशी व्यक्ती.; किंवा]

(झ) जी व्यक्ती शासनाचा किंवा कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाचा कर्मचारी असेल अशी व्यक्ती ; किंवा

(ज) ज्या व्यक्तीने स्वेच्छेने विदेशी राज्याचे नागरिकत्व संपादन केले असेल किंवा जिने विदेशी राज्याशी निष्ठा ठेवण्याचे किंवा इमान राखण्याचे कबूल केले असेल अशी व्यक्ती ; किंवा

²[(ज-१) ज्या व्यक्तीला दोनपेक्षा अधिक मुले असतील अशी व्यक्ती :

२०००
चा
महा.
४४.

परंतु, मुंबई ग्रामपंचायत आणि महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती (सुधारणा) अधिनियम, १९९५ याच्या प्रारंभाच्या दिनांकास (या खंडात यापुढे ज्याचा निर्देश " अशा प्रारंभाचा दिनांक " असा करण्यात आला आहे) दोन मुलांपेक्षा अधिक मुले असणारी व्यक्ती, अशा प्रारंभाच्या दिनांकास तिला असणाऱ्या मुलांच्या संख्येत वाढ होत नाही तोपर्यंत या खंडान्वये निरह ठरणार नाही :

परंतु आणखी-असे की, अशा प्रारंभाच्या दिनांकापासून एका वर्षाच्या कालावधीत, एकाच प्रसूतीमध्ये जन्माला आलेले एक मूल किंवा एकापेक्षा अधिक मुले या खंडात नमूद केलेल्या, निरहतेच्या प्रयोजनाकरिता विचारात घेतली जाणार नाहीत ; किंवा]

(ट) ज्या व्यक्तीला या अधिनियमाच्या इतर कोणत्याही तरतुदीखाली निरह ठरविण्यात आले असेल; व जिच्या बाबतीत, ज्या कालावधीसाठी तिला याप्रमाणे निरह ठरविण्यात आले तो कालावधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती.

स्पष्टीकरण १.—कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही निगमित किंवा नोंदणीकृत कंपनीत किंवा ^३ [महाराष्ट्र राज्यात] त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये नोंदलेल्या सहकारी संस्थेचा भागधारक किंवा सदस्य आहे, केवळ याच कारणावरून अशी कंपनी किंवा सहकारी संस्था व पंचायत यांच्या दरम्यान झालेल्या कोणत्याही संविदेत तिचा हितसंबंध आहे असे समजले जाणार नाही.

^४ [स्पष्टीकरण १-क.—कोणतीही व्यक्ती केवळ खालील कारणामुळेच खंड (छ) खाली निरह ठरणार नाही,—

(एक) पंचायतीच्या कामकाजासंबंधी ज्या वृत्तपत्रात कोणतीही जाहिरात दिली असेल अशा कोणत्याही वृत्तपत्रात तिचा हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे ; किंवा

(दोन) ती ज्या वस्तूचा नियमित व्यापार करित असेल अशा कोणत्याही वस्तूच्या—मात्र अशा प्रत्येक बाबतीतील मूल्य हे कोणत्याही वित्तीय वर्षात दोनशे रुपयांहून अधिक नसेल ;—किंवा प्रसंगपरत्वे पंचायतीला करण्यात येणाऱ्या विक्रीमध्ये किंवा पंचायतीकडून केल्या जाणाऱ्या कोणत्याही वस्तूच्या खरेदीमध्ये तिचा हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे ; किंवा

(तीन) कोणत्याही वित्तीय वर्षात पंचवीस रुपयांपेक्षा अधिक नसेल इतक्या रकमेपर्यंत किंवा पंचायत, जिल्हाधिकार्यांच्या मंजूरीने याबाबत निश्चित करील त्याप्रमाणे शंभर रुपयांपेक्षा अधिक नसलेल्या रकमेपर्यंत कोणतीही वस्तू पंचायतीला प्रसंगपरत्वे भाड्याने देण्यात किंवा पंचायतीकडून भाड्याने घेण्यात हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे ; किंवा

(चार) कोणत्याही स्थावर मालमत्तेच्या दहा वर्षांपेक्षा अधिक नसेल इतक्या कालावधीसाठी असलेल्या पट्ट्यात किंवा त्याबाबतच्या कोणत्याही करारात कोणताही हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे ; आणि असा पट्टा किंवा असा करार निष्पादित करण्यापूर्वी पंचायतीला अन्य कोणतीही सोईस्कर परिवास्तू पट्ट्याने उपलब्ध नव्हती असे गट विकास अधिकाऱ्याने प्रमाणित केलेले आहे.]

^१ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम ४ (ब) अन्वये खंड (ज-१) समाविष्ट करण्यात आला.

^२ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४४, कलम २ (अ) अन्वये खंड (ज-१) समाविष्ट करण्यात आला.

^३ महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० अन्वये "मुंबई राज्यात" या मजकुराऐवजी हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^४ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ८ (३) अन्वये हे स्पष्टीकरण समाविष्ट करण्यात आले.

स्पष्टीकरण २.—खंड (ज) च्या प्रयोजनासाठी.—

(एक) जर एखाद्या व्यक्तीने देय असलेल्या कोणत्याही कराची किंवा फीची रक्कम उमेदवारांच्या नामनिर्देशनासाठी विहित केलेल्या दिवसापूर्वी दिली तर ती व्यक्ती निरह आहे असे मानले जाणार नाही ;

(दोन) अविभक्त हिंदू कुटुंबातील एखाद्या व्यक्तीने किंवा ज्या गटातील किंवा घटकातील व्यक्ती रूढीने संयुक्तपणे मालमत्ता धारण करित असतील किंवा एकत्र राहत असतील त्या गटातील किंवा घटकातील एखाद्या व्यक्तीने, पंचायतीला देय असलेल्या कोणत्याही कराची किंवा फीची रक्कम देण्यात कसूर केल्यास, यथास्थिति, अशा अविभक्त कुटुंबातील सर्व व्यक्ती किंवा अशा गटातील किंवा घटकातील सर्व व्यक्ती निरह आहेत असे मानले जाईल.

^१ [स्पष्टीकरण ३.—खंड (झ) च्या प्रयोजनासाठी, महाराष्ट्र ग्राम पोलीस अधिनियम, १९६७ याच्या कलम ५ खाली नेमण्यात आलेला पोलीस घाटील हा, शासकीय कर्मचारी असल्याचे मानण्यात येईल.]

१९६७
चा
महा.
४६.

^२ [स्पष्टीकरण ४.—खंड (छ) च्या प्रयोजनासाठी, एखाद्या व्यक्तीचा कोणताही नातेवाईक पंचायतीकडे किंवा तिच्या अधीन असलेला तिचा अधिकारी किंवा कर्मचारी म्हणून नोकरीवर आहे, केवळ याच कारणावरून तिचा कोणत्याही नोकरीत कोणताही हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे असे मानले जाणार नाही.]

^३ [स्पष्टीकरण ५.—खंड (ज-१) च्या प्रयोजनार्थ.—

(एक) ज्यावेळी एखाद्या जोडप्याला, अशा प्रारंभाच्या दिनांकाला किंवा त्या दिनांकानंतर आणि त्यानंतर फक्त एकच मूल असेल आणि त्यानंतरच्या एकाच प्रसूतीमध्ये कितीही मुलांचा जन्म झाला तरी ते एकच मूल असल्याचे समजण्यांत येईल ;

(दोन) " मूल " यामध्ये दत्तक घेतलेले मूल किंवा मुले यांचा समावेश होत नाही.]

^४ [(२) (क) एखादी व्यक्ती, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा नागरिकांचा मागासवर्ग (यात यापुढे ज्याचा निर्देश "राखीव प्रवर्ग" असा करण्यात आला आहे) यातील व्यक्तींकरिता राखून ठेवण्यात आलेल्या पंचायत सदस्यांच्या जागेवर खोट्या दाव्याच्या किंवा ती व्यक्ती अशा राखीव प्रवर्गातील आहे असे घोषित करणाऱ्या जातीच्या खोट्या प्रमाणपत्राच्या आधारे, पंचायत सदस्य म्हणून निवडून आली होती असा निर्णय देणारा आदेश संबंधित प्राधिकाऱ्याने कलम १५ च्या पोट-कलम (५) किंवा, यथास्थिति, कलम १६ खाली दिलेला असल्यास, अशी व्यक्ती पंचायत सदस्य म्हणून राहण्यास किंवा असा सदस्य म्हणून निवडून येण्यासाठी निवडणूक लढवण्यास, सहा वर्षांच्या कालावधीकरिता, अनर्ह होईल.

(ख) कलम १५ च्या पोट-कलम (५) अन्वये असा आदेश दिल्याच्या किंवा, यथास्थिति, कलम १६ च्या पोट-कलम (२) अन्वये राज्य शासनाने, अपिलात जिल्हाधिकाऱ्याचे आदेश ठरवून दिलेल्या दिनांकापासून असा अनर्हतेचा कालावधी मोजण्यात येईल.

(३) (क) पोट-कलम (२) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, पोट-कलम (२) मध्ये निर्देश केल्याप्रमाणे, जो राखून ठेवलेल्या जागेवर निवडून आला आहे असा पंचायत सदस्य, जाती प्रमाणपत्र पडताळणी समितीने किंवा जाती प्रमाणपत्रे छाननीच्या प्रयोजनाकरिता राज्य शासनाने विनिर्दिष्ट केलेल्या इतर कोणत्याही सक्षम प्राधिकाऱ्याने अशा सदस्याचे जाती प्रमाणपत्र विधिअग्राह्य असल्याचे घोषित करून ती

^१ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम ४ (क) अन्वये मूळ स्पष्टीकरणाऐवजी हे स्पष्टीकरण दाखल करण्यात आले.

^२ सन १९७० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम ३ अन्वये हे स्पष्टीकरण समाविष्ट करण्यात आले.

^३ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४४, कलम २ (ब) अन्वये हे स्पष्टीकरण जादा दाखल करण्यात आले.

^४ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम २ अन्वये पोट-कलम (२) व (३) जादा दाखल करण्यात आली.

व्यक्ती राखीव प्रवर्गाची आहे असा दावा करणाऱ्या अशा व्यक्तीच्या खोट्या दाव्यावर किंवा प्रतिज्ञापत्रावर आधारित असल्याच्या कारणास्तव ते रद्द केल्याचा परिणाम म्हणून तो असा सदस्य म्हणून राहण्यास अनर्ह होईल ; आणि त्यानंतर उक्त समितीने किंवा सक्षम प्राधिकाऱ्याने असे प्रमाणपत्र खोटे असल्याचे घोषित करून ते रद्द केल्याच्या दिनांकास व त्या दिनांकापासून त्या सदस्याने आपले पद रिकामे केले असल्याचे मानण्यात येईल.

(ख) खंड (क) अन्वये, कोणतीही व्यक्ती सदस्य म्हणून राहण्यास अनर्ह झाल्यावर आणि परिणामी सदस्य म्हणून तिची जागा रिकामी झाल्यावर जिल्हाधिकारी, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, अशा व्यक्तीस सदस्य म्हणून निवडून येण्यास किंवा सदस्य असण्यास अशा आदेशाच्या दिनांकापासून सहा वर्षांच्या कालावधीकरिता अनर्ह ठरवील.]

^१ [१४-क. कोणतीही व्यक्ती—

१८६०
चा ४५.

(क) भारतीय दंड संहितेच्या कलम १५३-क किंवा कलम १७१-ड किंवा कलम १७१-च किंवा कलम ५०५, पोट-कलम (२) किंवा पोट-कलम (३) खाली शिक्षापात्र अपराधाबद्दल किंवा या अधिनियमाच्या कलम २४ किंवा कलम २५ चे पोट-कलम (२), खंड (क) खाली शिक्षापात्र अपराधाबद्दल सिद्धापराध ठरविण्यात आली असेल, किंवा

(ख) या अधिनियमाच्या कलम-१५ खालील निवडणुकीविषयक विनंती अर्जासंबंधातील संपरीक्षेत कोणत्याही भ्रष्टाचाराबद्दल दोषी असल्याचे आढळून येईल तर—

अपराधसिद्धीच्या दिनांकापासून किंवा या अधिनियमाच्या कलम १५, पोट-कलम (५) खाली उमेदवारास निरर्ह ठरवल्याचे ज्या दिनांकास घोषित करण्यात आले असेल त्या दिनांकापासून सहा वर्षांचा कालावधी किंवा कोणत्याही विशिष्ट प्रकरणी राज्य शासन मुभा देईल असा त्यापेक्षा कमी कालावधी लोटलेला नसेल तर, निवडून येण्यास किंवा सदस्य म्हणून चालू राहण्यास किंवा पंचायतीच्या कोणत्याही निवडणुकीत मतदान करण्यास निरर्ह असेल.]

१५. (१) जर पंचायतीच्या सदस्याच्या कोणत्याही निवडणुकीच्या विधिग्राह्यतेविषयी ^२ [अशा निवडणुकीतील कोणत्याही उमेदवाराने] हरकत घेतली असेल किंवा ज्या निवडणुकीसंबंधी ती हरकत असेल त्या निवडणुकीत मतदान करण्यास अर्ह असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने हरकत घेतली असेल तर, अशा निवडणुकीचा निकाल घोषित झाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत कोणत्याही वेळी ^३ [अशा उमेदवाराला किंवा अशा व्यक्तीला] ज्या क्षेत्रात अशी निवडणूक झाली असेल किंवा झाली असती, त्या क्षेत्रात साधारण अधिकारिता असलेला * * * * * दिवाणी न्यायाधीश (कनिष्ठ स्तर) याच्याकडे आणि जर दिवाणी न्यायाधीश (कनिष्ठ स्तर) नसेल तर दिवाणी न्यायाधीश (वरिष्ठ स्तर) याच्याकडे (ज्याचा यापुढे प्रत्येक बाबतीत "न्यायाधीश" असा उल्लेख केला आहे), अशा हरकतीचा निर्णय करण्यासाठी अर्ज करता येईल.

(२) त्यानंतर कोणतीही चौकशी केली जाणार असेल तर ती न्यायाधीश करील आणि त्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर, त्यास घोषित केलेला निकाल कायम करणारा किंवा त्यात सुधारणा करणारा किंवा निवडणूक रद्द ठरवणारा आदेश देता येईल. उक्त चौकशीच्या प्रयोजनांसाठी उक्त

या अधिनियमा-
खालील विवक्षित
अपराधसिद्धी व
भ्रष्टाचार
यामधून
उद्भवणारी
निरर्हता.

निवडणुकांची
विधिग्राह्यता
निर्णीत करणे
न्यायाधीशाने
चौकशी करणे
कार्यपद्धती.

^१ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम ५ अन्वये कलम १४ (क) सामाविष्ट करण्यात आले.

^२ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ९ (१) अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^३ वरील अधिनियमान्वये "अशा व्यक्तीला" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^४ महाराष्ट्र विधि अनुकूलन (राज्य व समवर्ती विषय) आदेश, १९६० अन्वये येथील मजकूर वगळण्यात आला.

न्यायाधीशाला दिवाणी न्यायालयाच्या सर्व अधिकारांचा वापर करता येईल, आणि त्याचा निर्णय निर्णायक असेल. [जर निवडणूक रद्द ठरवली असेल तर नव्याने निवडणूक घेण्यासाठी कलम ११ खाली तात्काळ दिनांक निश्चित करण्यात येईल.]

(३) (क) ज्या अर्जात एकाच प्रभागाचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सदस्यांच्या निवडणुकीच्या विधिग्राह्यतेबद्दल हरकत घेण्यात आली असेल अशा पोट-कलम (१) खाली मिळालेल्या सर्व अर्जांची सुनावणी एकच न्यायाधीश करील ; आणि

(ख) ज्या अर्जात एकाच प्रभागाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी निवडून आलेल्या एकाच सदस्याच्या निवडणुकीच्या विधिग्राह्यतेबाबत हरकत घेण्यात आली असेल अशा पोट-कलम (१) खाली मिळालेल्या सर्व अर्जांची सुनावणी एकत्रितपणे केली जाईल.

(४) दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, तडजोड करण्यासाठी किंवा मागे घेण्यासाठी केलेला कोणताही अर्ज किंवा कोणत्याही वादप्रतिवादात फेरफार किंवा सुधारणा करण्यासाठी केलेला अर्ज हा, सद्भावपूर्वक केलेला असून संगणमताने केलेला नाही अशी न्यायाधीशाची खात्री झाल्याशिवाय तो (क) अशा रीतीने तडजोड करण्यासाठी किंवा मागे घेण्यासाठी किंवा (ख) अशा रीतीने कोणत्याही वादप्रतिवादात फेरफार किंवा सुधारणा करण्यासाठी केलेल्या कोणत्याही अर्जाबाबत कोणत्याही व्यक्तीला परवानगी देणार नाही.

(५) (क) अशी चौकशी केल्यावर, उमेदवाराने निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी पोट-कलम (६) च्या अर्थानुसार भ्रष्टाचार केला आहे ? [किंवा खोटा दावा, किंवा जातीचे खोटे प्रमाणपत्र सादर केले आहे] असा निष्कर्ष न्यायाधीशाने काढला तर तो अशा उमेदवाराला त्या निवडणुकीसाठी आणि [पोट-कलम (२) खाली] जी नवीन निवडणूक घेण्यात येईल, त्या निवडणुकीसाठी निरह ठरवील आणि असा उमेदवार निवडून आला असेल तर त्याची निवडणूक रद्द ठरवील.

(ख) जिला खंड (क) लागू होत नाही अशा कोणत्याही बाबतीत, जर एखाद्या निवडणुकीच्या विधिग्राह्यतेविषयी दोन किंवा अधिक उमेदवारांमध्ये विवाद निर्माण झाला असेल तर, न्यायाधीश, अशा प्रत्येक उमेदवाराच्या नावे नोंदलेल्या मतांची छाननी व संगणना केल्यावर ज्या उमेदवाराच्या नावे सर्वात जास्त विधिग्राह्य मते नोंदण्यात आली असल्याचे आढळून आले असेल, तो उमेदवार रीतसर निवडून आला आहे असे घोषित करील :

परंतु, एखादे मत देण्यात किंवा मिळवण्यात कोणत्याही ज्ञात अगर अज्ञात व्यक्तीने भ्रष्टाचार केला आहे, असे न्यायाधीशाला आढळून आल्यास ते मत अशा संगणनेच्या प्रयोजनासाठी विधिग्राह्य समजले जाणार नाही :

परंतु आणखी असे की, जर अशा संगणनेनंतर कोणत्याही उमेदवारांना समसमान मते पडली असल्याचे आढळून येईल आणि एका मताची भर घातली असता त्या उमेदवारांपैकी कोणालाही निवडून आल्याचे घोषित केले जाण्याचा हक्क प्राप्त होणार असेल तर, न्यायाधीश निर्धारित करील अशा रीतीने न्यायाधीशा-समक्ष चिटठ्या टाकून, यथारिथिति, ज्या उमेदवाराची किंवा उमेदवारांची निवड करण्यात येईल, त्याच्या किंवा त्यांच्या नावे नोंदलेल्या विधिग्राह्य मतांच्या एकूण संख्येत एका जादा मताची भर घातली जाईल.

(६) जी कोणी व्यक्ती,—

(क) कोणत्याही उमेदवाराप्रीत्यर्थ मतदान करण्यासाठी किंवा मतदान करण्यापासून परावृत्त होण्यासाठी कोणत्याही मतदाराला प्रवृत्त करण्याच्या हेतूने कोणत्याही व्यक्तीला काही

^१ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ९ (२) अन्वये हा मजकूर जादा दाखल करण्यात आला.

^२ सन २००० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम ३ अन्वये "पोट-कलम (६) च्या अर्थानुसार भ्रष्टाचार केला आहे" या मजकुराऐवजी हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^३ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ९ (३) अन्वये "कलम १७" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

पैसे किंवा किंमती मोबदला देऊ करील किंवा देईल, किंवा व्यक्तिगत फायदा करून देण्याचे कोणतेही वचन देईल किंवा इजा करण्याची कोणत्याही प्रकारची धमकी देईल, किंवा

(ख) एखाद्या निवडणुकीत उभे राहण्यासाठी किंवा न राहण्यासाठी किंवा उमेदवारी मागे घेण्यासाठी कोणत्याही व्यक्तीला प्रवृत्त करण्याच्या हेतूने कोणत्याही व्यक्तीला काही पैसे किंवा किंमती मोबदला देऊ करील किंवा देईल, किंवा व्यक्तिगत फायदा करून देण्याचे कोणतेही वचन देईल किंवा इजा करण्याची कोणत्याही प्रकारची धमकी देईल, किंवा ;

(ग) कोणत्याही मतदाराला (स्वतः ती व्यक्ती किंवा तिच्या कुटुंबातील व्यक्ती किंवा तिचा अभिकर्ता यांच्याहून अन्य) कोणत्याही मतदान केंद्राकडे किंवा तेथून नेण्यासाठी कोणतेही वाहन किंवा जलयान भाड्याने देईल किंवा पैसे देऊन अथवा इतर रीतीने मिळविल ;

तर त्या व्यक्तीने भ्रष्टाचार केला आहे असे मानले जाईल :

परंतु, अशा कोणत्याही मतदान केंद्राकडे किंवा तेथून एखाद्या मतदाराने स्वतःला नेण्यासाठी किंवा अनेक मतदारांनी आपणास नेण्यासाठी आपल्या संयुक्त परिव्याने एखादे वाहन किंवा जलयान भाड्याने घेतले असेल आणि अशा रीतीने भाड्याने घेतलेले वाहन किंवा जलयान यांत्रिक शक्तीने चालणारे नसेल तर, अशा रीतीने वाहन किंवा जलयान भाड्याने घेणे हा या खंडाखाली भ्रष्टाचार आहे, असे मानले जाणार नाही :

परंतु आणखी असे की, कोणत्याही मतदाराने अशा कोणत्याही मतदान केंद्राकडे जाण्याच्या किंवा तेथून येण्याच्या प्रयोजनासाठी स्वतःच्या परिव्याने कोणत्याही सार्वजनिक परिवहनाच्या वाहनाचा किंवा जलयानाचा किंवा कोणत्याही ट्रामगाडीचा किंवा रेल्वेचा उपयोग करणे हा या खंडाखाली भ्रष्टाचार आहे, असे मानले जाणार नाही.

स्पष्टीकरण १.—जर एखादा भ्रष्टाचार एखाद्या उमेदवाराला माहित असताना व त्याच्या संमतीने घडला असेल किंवा अशा उमेदवाराच्या सर्वसाधारण किंवा विशेष प्राधिकारानुसार निवडणुकीच्या संबंधात काम करित असलेल्या एखाद्या व्यक्तीकडून घडला असेल तर, तो अशा उमेदवाराकडून घडला आहे असे मानले जाईल.

स्पष्टीकरण २.—“व्यक्तिगत फायदा करून देण्याचे वचन” यात, पंचायतीपुढे विचारासाठी येणाऱ्या कोणत्याही विवक्षित उपाययोजनेच्या बाजूने किंवा विरुद्ध मत देण्याविषयी दिलेल्या वचनाचा समावेश होत नाही, मात्र या तरतुदींच्या अधीनतेने त्या व्यक्तीच्या स्वतःच्या फायद्यासाठी किंवा जिच्यामध्ये तिला स्वारस्य आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीच्या फायद्यासाठी दिलेल्या वचनाचा समावेश होतो.

स्पष्टीकरण ३.—“वाहन” या शब्दप्रयोगाचा अर्थ मार्ग परिवहनाच्या प्रयोजनासाठी वापरले जाणारे किंवा वापरण्यायोग्य असलेले कोणतेही वाहन—मग ते यांत्रिक शक्तीने चालवले जाणारे असो किंवा अन्यथा चालवले जाणारे असो—आणि इतर वाहने ओढण्यासाठी वापरले जाणारे असो किंवा अन्यथा वापरले जाणारे असो, असा आहे.

^१ [(७) कलम १७६ आणि कलम १० चे पोट-कलम (२) व कलम ११ यांखाली याबाबत करण्यात आलेले नियम अमलात आणण्याचे काम सोपवलेल्या अधिकाऱ्याने एखादी चूक केली आहे किंवा जी भ्रष्टाचारामुळे घडलेली नसेल अशी नियमबाह्यता किंवा अनौपचारिकता घडली आहे. याच केवळ कारणावरून कोणत्याही निवडणुकीच्या विधिग्राह्यतेसंबंधी हरकत घेण्यात आली असेल तर, न्यायाधीश ती निवडणूक रद्द ठरवणार नाही.]

^१ सन १९७० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३४, कलम ४ अन्वये पोट-कलम (७) जादा दाखल करण्यात आले.

निवडणूक-
विषयक
बाबींमध्ये
न्यायालयानी
हस्तक्षेप
करण्यास
प्रतिबंध.

१ [१५-क. कलम १५ च्या तरतुदीनुसार असेल त्याव्यतिरिक्त इतर बाबतीत कोणत्याही पंचायतीच्या कोणत्याही निवडणुकीस हरकत घेता येणार नाही ; आणि त्या कलमामध्ये निर्देशिलेल्या न्यायाधीशाखेरीज इतर कोणतेही न्यायालय अशा कोणत्याही निवडणुकीच्या संबंधातील कोणताही विवाद दाखल करून घेणार नाही.]

सदस्य म्हणून
चालू राहण्यास
असमर्थ होणे.

१६. (१) जर पंचायतीचा कोणताही सदस्य,—

(क) असा सदस्य म्हणून निवडून आला असेल किंवा नेमण्यात आला असेल आणि तो निवडून आल्याच्या वेळी किंवा त्याची नेमणूक करण्यात आल्याच्या वेळी, कलम १४ मध्ये उल्लेख केलेल्या निरर्हतांपैकी कोणत्याही निरर्हतेच्या अधीन असेल, किंवा ;

(ख) तो ज्या अवधीसाठी निवडून आला असेल किंवा त्याची नेमणूक करण्यात आली असेल, त्या अवधीत कलम १४ मध्ये उल्लेख केलेल्या निरर्हतांपैकी कोणतीही निरर्हता त्यास प्राप्त झाली असेल ;

तर त्याला सदस्य म्हणून चालू राहण्यास असमर्थ ठरविण्यात येईल आणि त्याचे अधिकारपद रिकामे होईल.

(२) ^१[या कलमाखाली एखादी जागा रिकामी झाली आहे किंवा काय असा कोणताही प्रश्न जिल्हाधिकार्याने स्वतः होऊन किंवा कोणत्याही व्यक्तीने याबाबत त्याच्याकडे अर्ज केल्यावरून उपस्थित केला असेल तर जिल्हाधिकारी, शक्यतोवर असा अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून साठ दिवसांच्या आत त्या प्रश्नावर निर्णय देईल. अशा प्रश्नावर जिल्हाधिकारी निर्णय देईपर्यंत त्या सदस्याला सदस्य म्हणून चालू राहण्यास पोट-कलम (१) खाली असमर्थ ठरवले जाणार नाही.] जिल्हाधिकार्याच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेल्या कोणत्याही व्यक्तीला अशा निर्णयाच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या कालावधीत राज्य शासनाकडे अपील करता येईल आणि अशा अपिलावर राज्य शासनाने दिलेले आदेश अंतिम असतील :

परंतु, कोणत्याही सदस्याला आपली बाजू मांडण्याची वाजवी संधी दिल्यावाचून जिल्हाधिकारी या पोट-कलमाखाली त्याच्याविरुद्ध कोणताही आदेश काढणार नाही.

१७. [निवडणूक किंवा नेमणूक विधिअग्रह्य ठरल्यास नवीन निवडणूक घेणे.] सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम ११ अन्वये वगळण्यात आले.

मतदान केंद्रात
किंवा मतदान
केंद्राजवळ प्रचार
करण्यास बंदी.

१८. (१) ज्या दिनांकाला किंवा दिनांकांना कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदान घेण्यात येईल त्या दिनांकाला किंवा दिनांकांना कोणतीही व्यक्ती मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्रापासून शंभर यार्डांच्या आतील कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत पुढीलपैकी कोणतेही कृत्य करणार नाही :—

(क) मतांसाठी प्रचार करणे; किंवा

(ख) कोणत्याही मतदाराची मतासाठी अभियाचना करणे; किंवा

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ९४, कलम ११ अन्वये हे कलम समाविष्ट करण्यात आले.

^२ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम १० अन्वये " प्रत्येक बाबतीत " या मजकुराने सुरु होणाऱ्या व " ठरवता कामा नये " या मजकुराने संपणाऱ्या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(ग) निवडणुकीत मतदान न करण्यासाठी कोणत्याही मतदाराचे मन वळविणे; किंवा

(घ) कोणत्याही विशिष्ट उमेदवाराला मतदान न करण्यासाठी कोणत्याही मतदाराचे मन वळवणे; किंवा

(ड) निवडणुकीसंबंधी कोणतीही नोटीस किंवा चिन्ह (सरकारी नोटीस सोडून) प्रदर्शित करणे.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती, पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील, तिला अपराधसिद्धीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यंत वाढविता येईल इतक्या द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल.

(३) या कलमाखाली शिक्षापात्र असलेला कोणताही अपराध दखलपात्र असेल.

१९. (१) कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदान होईल त्या दिनांकाला किंवा दिनांकाना,—

(क) मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राच्या प्रवेशद्वाराजवळ किंवा त्याच्या शेजारच्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत ध्वनिवर्धक किंवा ध्वनिक्षपक यांसारखे मानवी आवाज वर्धित करणारे किंवा तो पुन्हा उत्पन्न करणारे कोणतेही उपकरण वापरता किंवा चालविता येणार नाही; किंवा

(ख) मतदानासाठी मतदान केंद्रात येणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला त्रास होईल अशा रीतीने किंवा मतदान केंद्रात कामावर असलेल्या अधिकाऱ्यांच्या आणि इतर व्यक्तींच्या कामात अडथळा होईल अशा रीतीने मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राच्या प्रवेशद्वाराजवळ किंवा त्याच्या शेजारच्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत ओरडता किंवा अन्यथा बेशिस्तीने वागता येणार नाही.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील किंवा असे उल्लंघन करण्यास बुद्ध्या मदत करील किंवा अपप्रेरणा देईल, तिला अपराधसिद्धीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यंत वाढविता येईल इतक्या द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल.

(३) कोणतीही व्यक्ती या कलमाखाली शिक्षापात्र असलेला अपराध करित आहे किंवा तिने तो केला आहे असे मानण्यास संयुक्तिक कारण आहे असे मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला वाटल्यास त्यास अशा व्यक्तीला अटक करण्याविषयी कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला निदेश देता येईल आणि त्यानंतर पोलीस अधिकारी त्या व्यक्तीला अटक करील.

(४) कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्यास, पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे कोणत्याही प्रकारे उल्लंघन करण्यास प्रतिबंध करण्यासाठी संयुक्तिकपणे आवश्यक असतील अशा कोणत्याही उपाययोजना करता येतील किंवा बलाचा वापर करता येईल आणि असे उल्लंघन करण्यासाठी वापरलेले कोणतेही उपकरण जप्त करता येईल.

२०. (१) जी कोणतीही व्यक्ती, कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदानासाठी निश्चित केलेल्या वेळात गैरवर्तणूक करील किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाने दिलेले विधिसंमत निदेश पाळण्यात कसूर करील तिला, मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा कामावर असलेला कोणताही पोलीस अधिकारी किंवा याबाबत अशा मतदान केंद्राध्यक्षाने प्राधिकृत केलेली कोणतीही व्यक्ती, मतदान केंद्रातून घालवू शकेल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर, मतदान केंद्रात मतदान करण्याचा अन्यथा हक्क असलेल्या कोणत्याही मतदाराला त्या केंद्रात मतदान करण्याची संधी मिळण्यास प्रतिबंध होईल अशा रीतीने, केला जाणार नाही.

मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ बेशिस्त वर्तन केल्याबद्दल शास्ती.

मतदान केंद्रात गैरवर्तणूक केल्याबद्दल शास्ती.

(३) जर अशा रीतीने मतदान केंद्रातून घालवून देण्यात आलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने, मतदान केंद्राध्यक्षाच्या परवानगीशिवाय मतदान केंद्रात पुन्हा प्रवेश केला तर, तिला अपराधसिद्धीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यंत वाढवता येईल इतक्या द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल.

(४) पोट-कलम (३) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

मतदानाची गुप्तता राखणे. २१. (१) जेव्हा एखादी निवडणूक गुप्त मतदान पद्धतीने घेण्यात येत असेल तेव्हा, निवडणुकीत, मतनोंदणीच्या किंवा मतमोजणीच्या संबंधातील कोणतेही काम करणारा प्रत्येक अधिकारी, लिपिक, प्रतिनिधी किंवा इतर व्यक्ती मतदानाची गुप्तता राखील व गुप्तता राखण्याच्या कामी सहाय्य करील आणि अशा गुप्ततेचा भंग होईल अशी (कोणत्याही कायद्यान्वये किंवा कायद्याखाली प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही प्रयोजनाखेरीज) कोणतीही माहिती कोणत्याही व्यक्तीला कळवणार नाही.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती, पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील, तिला अपराधसिद्धीनंतर, तीन महिन्यांच्या कालावधीपर्यंत वाढवता येईल इतक्या अवधीची कैदेची शिक्षा होईल किंवा द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

निवडणुकीतील अधिकारी, इत्यादींनी उमेदवारांसाठी काम न करणे किंवा मतदानाच्या बाबतीत वजन खर्च न करणे. २२. (१) जी कोणतीही व्यक्ती, निवडणुकीत निर्णय अधिकारी किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा मतदान अधिकारी असेल किंवा निवडणुकीसंबंधीचे कोणतेही काम करण्यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकार्याने किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाने नेमलेला एखादा अधिकारी किंवा लिपिक असेल अशी कोणतीही व्यक्ती निवडणुकीचे काम पार पाडताना किंवा निवडणुकीचे व्यवस्थापन करताना अशा निवडणुकीत एखाद्या उमेदवाराच्या यशाच्या अभिवृद्धीसाठी (स्वतः मतदान करण्याव्यतिरिक्त) कोणतेही कृत्य करणार नाही.

(२) पूर्वोक्तप्रमाणे अशी कोणतीही व्यक्ती आणि पोलीस बलाची कोणतीही व्यक्ती,—

(क) कोणत्याही व्यक्तीने निवडणुकीत मतदान करावे म्हणून तिचे मन वळवण्याचा ; किंवा

(ख) निवडणुकीत मतदान करण्यापासून कोणत्याही व्यक्तीला परावृत्त करण्याचा ; किंवा

(ग) निवडणुकीत कोणत्याही व्यक्तीने मतदान करण्याच्या बाबतीत कोणत्याही रीतीने वजन खर्च करण्याचा ;

प्रयत्न करणार नाही.

(३) जी कोणतीही व्यक्ती, पोट-कलम (१) किंवा पोट-कलम (२) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला, अपराधसिद्धीनंतर, सहा महिन्यांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा होईल किंवा द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

निवडणुकांच्या संबंधातील अधिकृत कर्तव्यांचा भंग करणे. २३. (१) हे कलम जिला लागू आहे अशी कोणतीही व्यक्ती वाजवी कारण नसताना आपल्या अधिकृत कर्तव्यांचा भंग करून कोणतेही कृत्य केल्याबद्दल किंवा करण्याचे वर्जिल्याबद्दल दोषी असेल तर, तिला अपराधसिद्धीनंतर, पाचशे रुपयांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल.

(२) पूर्वोक्तप्रमाणे अशा कोणत्याही कृत्याच्या किंवा करण्याचे वर्जिलेल्या गोष्टीच्या बाबतीत अशा कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध नुकसान भरपाईसाठी कोणताही दावा किंवा अन्य कोणतीही कायदेविषयक कार्यवाही करता येणार नाही.

(३) हे कलम ज्यांना लागू आहे त्या व्यक्ती म्हणजे, निवडणूक निर्णय अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी आणि मतदारांची यादी ठेवणे, नामनिर्देशनपत्रे किंवा उमेदवारी मागे घेणारी पत्रे स्वीकारणे किंवा निवडणुकीत मतनोंदणी अथवा मतमोजणी करणे यासंबंधात कोणतेही कर्तव्य पार पाडण्यासाठी नेमलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्ती होत; आणि " पदीय कर्तव्य " या शब्दप्रयोगाचा अर्थ या कलमाच्या प्रयोजनासाठी त्याप्रमाणे लावण्यात येईल. मात्र, या शब्दप्रयोगात या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली सोपवलेल्या कर्तव्यांव्यतिरिक्त इतर कर्तव्यांचा समावेश होणार नाही.

२४. (१) जी कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही निवडणुकीत एखाद्या मतदान केंद्रातून मतपत्रिका कपटाने घेईल किंवा घेण्याचा प्रयत्न करील किंवा असे कोणतेही कृत्य करण्यास बुद्ध्या सहाय्य करील किंवा अपप्रेरणा देईल, त्या व्यक्तीला अपराधसिद्धीनंतर एक वर्षापर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा होईल किंवा पाचशे रुपयांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

मतदान केंद्रातून
मतपत्रिका
हलवणे हा
अपराध असणे

(२) एखादी व्यक्ती पोट-कलम (१) अन्वये शिक्षापात्र असलेला अपराध करित आहे किंवा तिने तो केला आहे असे मानण्यास संयुक्तिक कारण आहे असे मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्षाला वाटत असेल तर अशा अधिकाऱ्यास, अशी व्यक्ती मतदान केंद्र सोडून जाण्यापूर्वी तिला अटक करता येईल किंवा तिला अटक करण्याविषयी एखाद्या पोलीस अधिकाऱ्याला निदेश देता येईल, आणि त्याला अशा व्यक्तीची झडती घेता येईल किंवा एखाद्या पोलीस अधिकाऱ्याकरवी तिची झडती करवून घेता येईल :

परंतु, जेव्हा एखाद्या स्त्रीची झडती घेणे आवश्यक असेल तेव्हा, सभ्यतेचे काटेकोरपणे आचरण करून दुसऱ्या एखाद्या स्त्रीकरवी अशी झडती घेण्यात येईल:

(३) अटक केलेल्या व्यक्तीजवळ झडतीमध्ये कोणतीही मतपत्रिका सापडल्यास ती मतदान केंद्राध्यक्ष सुरक्षित अभिरक्षेत ठेवण्यासाठी पोलीस अधिकाऱ्याच्या स्वाधीन करील किंवा अशी झडती एखाद्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या स्वाधीन करील किंवा अशी झडती एखाद्या पोलीस अधिकाऱ्याने घेतली असेल तर ती मतपत्रिका असा अधिकारी सुरक्षित अभिरक्षेत ठेवील.

(४) पोट-कलम (१) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

२५. (१) जी कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही निवडणुकीत.—

(क) कोणतेही नामनिर्देशनपत्र कपटाने विरूपित करील किंवा कपटाने नष्ट करील ; किंवा

(ख) निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या प्राधिकारान्वये किंवा त्याच्या प्राधिकारानुसार लावलेली कोणतीही यादी, नोटीस किंवा इतर कागदपत्रे कपटाने विरूपित करील, नष्ट करील किंवा हलवील ; किंवा

(ग) कोणतीही मतपत्रिका किंवा कोणत्याही मतपत्रिकेवरील अधिकृत चिन्ह कपटाने विरूपित करील किंवा कपटाने नष्ट करील ; किंवा

(घ) यथोचित प्राधिकाराशिवाय कोणत्याही व्यक्तीला कोणतीही मतपत्रिका पुरवील ; किंवा

(ङ) कोणत्याही मतपेटीत जी मतपत्रिका टाकण्यास तिला कायद्याने प्राधिकृत केले असेल त्या मतपत्रिकेव्यतिरिक्त इतर कोणतीही वस्तू अशा मतपेटीत कपटाने टाकील ; किंवा

(च) निवडणुकीच्या प्रायोजनासाठी त्यावेळी उपयोगात असलेली कोणतीही मतपेटी किंवा मतपत्रिका यथोचित प्राधिकाराशिवाय नष्ट करील, घेईल, उघडील किंवा अन्यप्रकारे तीत हस्तक्षेप करील ; किंवा

(छ) यथास्थिति, कपटाने किंवा यथोचित प्राधिकाराशिवाय पूर्ववर्ती कृत्यांपैकी कोणतेही कृत्य करण्याचा प्रयत्न करील किंवा अशी कोणतीही कृत्ये करण्यास बुद्ध्या सहाय्य करील किंवा अपप्रेरणा देईल ;

ती व्यक्ती अपराध केल्याबद्दल दोषी असेल.

इतर अपराध व
त्याबद्दल शास्ती.

(२) या कलमाखालील अपराध केल्याबद्दल दोषी असलेली कोणतीही व्यक्ती,—

(क) जर ती, निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा एखाद्या मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्ष असेल किंवा निवडणुकीच्या संबंधात अधिकृत कर्तव्य पार पाडण्यासाठी कामाला ठेवलेला इतर कोणताही अधिकारी किंवा लिपिक असेल तर, तिला अपराधसिद्धीनंतर दोन वर्षांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा होईल किंवा द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील ;

(ख) जर ती, इतर कोणतीही व्यक्ती असेल तर, तिला अपराधसिद्धीनंतर, सहा महिन्यांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा होईल किंवा द्रव्य दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

(३) मतमोजणी धरून, एखाद्या निवडणुकीचे किंवा निवडणुकीच्या भागाचे काम चालवण्यात भाग घेणे किंवा निवडणुकीनंतर, उपयोगात आणलेल्या मतपत्रिका व अशा निवडणुकीसंबंधीची इतर कागदपत्रे याबद्दल जबाबदार असणे हे एखाद्या व्यक्तीचे कर्तव्य असेल तर, या कलमाच्या प्रयोजनांसाठी ती व्यक्ती आपले पदीय कर्तव्य पार पाडत आहे असे मानले जाईल, मात्र " पदीय कर्तव्य " या शब्दप्रयोगात, या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली सोपवण्यात आलेल्या कर्तव्याव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कर्तव्याचा समावेश असणार नाही.

(४) पोट-कलम (२), खंड (ख) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

विवक्षित अपराधांच्या बाबतीत खटला भरणे. २६. जिल्हाधिकाऱ्याच्या आदेशान्वये किंवा प्राधिकाराखाली तक्रार करण्यात आली नसेल तर कोणतेही न्यायालय, कलम २२ खाली किंवा कलम २३ खाली किंवा कलम २५, पोट-कलम (३) खंड (क) खाली शिक्षापात्र असलेल्या अपराधाची दखल घेणार नाही.

सदस्यांचा पदावधी. २७. (१) या अधिनियमात अन्यथा तरतूद केली असेल त्याखेरीज एरव्ही पंचायतीचे सदस्य [पाच वर्षांच्या अवधीपर्यंत] अधिकारपद धारण करतील.

[(२) पंचायतीची मुक्त समाप्त होण्यापूर्वीच तिचे विसर्जन केल्यानंतर रचना करण्यात आलेल्या पंचायतीचे सदस्य, विसर्जित पंचायतीचे अशाप्रकारे विसर्जन करण्यात आले नसते तर तिचे सदस्य पोट-कलम (१) अन्वये जितक्या कालावधीपर्यंत (सदस्य असण्याचे) चालू राहिले असते तितक्याच कालावधीपर्यंत (सदस्य असण्याचे) चालू राहतील.]

पदावधीचा प्रारंभ. २८. (१) सार्वत्रिक निवडणुकीत * * * * * निवडून आलेल्या किंवा कलम १० पोट-कलम (३) खाली नेमलेल्या सदस्यांचा पदावधी, पंचायतीच्या पहिल्या सभेच्या दिनांकाला सुरु होतो असे मानले जाईल. पंचायतीची पहिली सभा ही, * [निवडून आलेल्या सदस्यांची नावे कलम १० अन्वये प्रसिद्ध करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर] जो दिवस * [जिल्हाधिकारी] निश्चित करील त्या दिवशी भरवली जाईल ; * [आणि असा दिनांक—

^१ सन १९७३ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३८, कलम ३ (१) अन्वये " चार वर्षांच्या मुदतीपर्यंत " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^२ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १२ अन्वये मूळ पोट-कलमाऐवजी हे पोट-कलम दाखल करण्यात आले.

^३ वरील अधिनियमाच्या कलम १३ (१) (अ) अन्वये हा मजकूर वगळण्यात आला.

^४ वरील अधिनियमाच्या कलम १३ (१) (ब) अन्वये हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

^५ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४३, कलम २६, अनुसूची अन्वये " मुख्य कार्यकारी अधिकारी " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(एक) सार्वत्रिक निवडणुकीनंतरच्या पहिल्या सभेच्या बाबतीत, मावळत्या सदस्यांचा अवधी समाप्त झाल्याच्या दिवसाच्या लगतनंतरच्या दिवसापेक्षा उशीराचा असणार नाही ; आणि

(दोन) पंचायतीच्या विसर्जनानंतर घेण्यात आलेल्या निवडणुकीच्या बाबतीत, पंचायतीच्या विसर्जनाच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त झाल्याच्या दिनांकापेक्षा उशीराचा असणार नाही.]

१। * * * * *

२। * * * * *

^३ [२९. (१) निवडून आलेल्या कोणत्याही सदस्यास, स्वतःच्या सहीने सरपंचाला उद्देशून लिहून आपल्या अधिकारपदाचा राजीनामा देता येईल आणि सरपंचास स्वतःच्या सहीने पंचायत समितीच्या सभापतीला उद्देशून लिहून आपल्या सदस्यत्वाचा राजीनामा देता येईल. विहित करण्यात येईल अशा रीतीने राजीनामा सुपूर्द करण्यात येईल. सदस्यांचा राजीनामा आणि राजीनाम्या-संबंधातील विवाद.

(२) पोट-कलम (१) खाली राजीनामा मिळाल्यावर, यथास्थिति, सरपंच किंवा पंचायत समितीचा सभापती तो सचिवाकडे अग्रेषित करील आणि सचिव, पंचायतीच्या लगतपुढील सभेपुढे तो ठेवील.

(३) पंचायतीच्या सभेपुढे ज्याचा राजीनामा ठेवण्यात आला असेल अशा कोणत्याही सदस्यास किंवा सरपंचास, राजीनाम्याच्या खरेपणाबद्दल विवाद उपस्थित करावयाचा असेल तर, तो, त्याचा राजीनामा पंचायतीच्या सभेपुढे ज्या दिनांकास ठेवण्यात आला असेल त्या दिनांकापासून सात दिवसांच्या आत असा विवाद जिल्हाधिकाऱ्याकडे निर्देशित करील. विवाद मिळाल्यानंतर, जिल्हाधिकारी शक्यतोवर तो मिळाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत त्याचा निर्णय देईल.

(४) जिल्हाधिकाऱ्याच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेल्या सदस्यास किंवा सरपंचास जिल्हाधिकाऱ्याचा निर्णय मिळाल्याच्या दिनांकापासून सात दिवसांच्या आत आयुक्ताकडे अपील करता येईल. आयुक्त शक्यतोवर अपील मिळाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या आत त्याचा निर्णय देईल.

(५) जिल्हाधिकाऱ्याचा निर्णय, अपिलावरील आयुक्ताच्या निर्णयाला अधीन राहून, अंतिम असेल.

(६) असा राजीनामा, -

(क) ज्या बाबतीत, त्याच्या खरेपणासंबंधात कोणताही विवाद नसेल त्या बाबतीत, तो पंचायतीच्या सभेपुढे ज्या दिनांकास ठेवण्यात आला असेल त्या दिनांकापासून सात दिवस संपल्यानंतर;

(ख) ज्या बाबतीत विवाद जिल्हाधिकाऱ्याकडे निर्देशित करण्यात आला असेल व आयुक्ताकडे कोणतेही अपील करण्यात आले नसेल त्या बाबतीत, जिल्हाधिकाऱ्याने विवाद फेटाळल्याच्या दिनांकापासून सात दिवस संपल्यानंतर;

(ग) ज्या बाबतीत आयुक्ताकडे अपील करण्यात आले असेल त्याबाबतीत, आयुक्ताने असे अपील फेटाळल्यानंतर; तात्काळ अमलात येईल.]

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १३ (१) (क) अन्वये परंतुक वगळण्यात आले.

^२ वरील अधिनियमाच्या कलम १३ (२) अन्वये पोट-कलम (२) वगळण्यात आले.

^३ सन १९७५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १३, कलम ६ अन्वये मूळ कलमापेवजी कलम २९ दाखल करण्यात आले.

सरपंचाची निवडणूक [३०. (१) प्रत्येक पंचायतीच्या निवडून आलेल्या सदस्यांनी त्यांच्यामधून निवडून दिलेला सरपंच हा त्या पंचायतीच्या अध्यक्षस्थानी असेल.

(२) प्रत्येक सार्वत्रिक निवडणुकीनंतर घेण्यात येणाऱ्या पहिल्या सभेत सरपंचाची निवडणूक घेण्यात येईल.

(३) पंचायतीच्या कोणत्याही सदस्याने कोणत्याही जिल्हा परिषदेच्या अध्यक्षे किंवा उपाध्यक्षेचे पद धारण केले असेल किंवा तिच्या कोणत्याही विषय समितीच्या सभापतीचे पद धारण केले असेल अथवा कोणत्याही पंचायत समितीच्या सभापतीचे किंवा उप-सभापतीचे पद धारण केले असेल तर तो, सरपंच म्हणून निवडून येण्यास किंवा चालू राहण्यास पात्र असणार नाही; आणि अशा पदापैकी कोणत्याही पदावर सरपंचाला निवडून देण्यात आले तर सरपंच म्हणून असलेले त्याचे पद, अशा निवडणुकीच्या दिनांकापासून रिक्त होईल.

(४) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांच्या मागासवर्गाचा प्रवर्ग यांमधील व्यक्तींसाठी व स्त्रियांसाठी पंचायतीच्या सरपंचाच्या पदांमध्ये पुढीलप्रमाणे राखीव जागा असतील :-

(क) पंचायतींमध्ये अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती यांच्यासाठी राखून ठेवावयाच्या सरपंचांच्या पदांच्या संख्येचे, पंचायतींमधील अशा पदांच्या एकूण संख्येशी असणारे प्रमाण हे, जास्तीत जास्त शक्य असेल तेथवर, राज्यातील अनुसूचित जातींच्या किंवा राज्यातील अनुसूचित जमातींच्या [संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रे समाविष्ट असलेल्या पंचायतीतील अनुसूचित जमातींची लोकसंख्या वगळून] लोकसंख्येचे, राज्याच्या एकूण लोकसंख्येशी जे प्रमाण असेल त्या प्रमाणाइतकेच असेल: ^३ [परंतु, अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये संपूर्णपणे समाविष्ट होत असलेल्या पंचायतीच्या सरपंचाचे पद केवळ अनुसूचित जमातींच्या व्यक्तींकरिता राखीव ठेवण्यात येईल :

परंतु आणखी असे की, केवळ अंशतः अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये असलेल्या पंचायतीच्या सरपंचाचे पद खंड (क) च्या तरतुदीनुसार अनुसूचित जमातींच्या व्यक्तींकरिता राखीव ठेवण्यात येईल :]

^४ [परंतु तसेच,], अंशाप्रकारे राखून ठेवण्यात आलेल्या पदांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश पदे अनुसूचित जातींमधील, किंवा यथास्थिति, अनुसूचित जमातींमधील स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील ;

(ख) नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या प्रवर्गातील व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाची सरपंचांची पदे, पंचायतींमधील अशा पदांच्या एकूण संख्येच्या २७ टक्के एवढी असतील :

परंतु, अशा प्रकारे राखून ठेवण्यात आलेल्या पदांपैकी एक-तृतीयांश पदे नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या प्रवर्गातील स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील ;

(ग) (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि नागरिकांच्या मागासवर्गाचा प्रवर्ग यांतील स्त्रियांसाठी राखून ठेवलेल्या पदांच्या संख्येसह) पंचायतींमधील सरपंचांच्या पदांच्या एकूण संख्ये-पैकी एक-तृतीयांश पदे स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील.

(५) या कलमाखाली राखून ठेवलेल्या पदांची संख्या, विहित रीतीने, वेगवेगळ्या पंचायतींना आळीपाळीने नेमून देण्यात येईल.

^१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १४ अन्वये मूळ कलमाऐवजी कलम ३० दाखल करण्यात आले.

^२ सन १९९७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम ४ अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

^३ वरील अधिनियमाच्या कलम ४ अन्वये ही परतुके जादा दाखल करण्यात आली.

^४ वरील अधिनियमाच्या कलम ४ अन्वये " परंतु " या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(६) सरपंचांच्या पदांचे आरक्षण (स्त्रियांसाठी असलेल्या आरक्षणाव्यतिरिक्त अन्य) भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३३४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला कालावधी समाप्त झाल्यानंतर अमलात असण्याचे बंद होईल.]

१ [३०-क. (१) प्रत्येक पंचायत आपल्या निवडून आलेल्या सदस्यांमधून एका सदस्याला उप-सरपंचाची उप-सरपंच म्हणून निवडून देईल. निवडणूक.

(२) कलम ३० ची पोट-कलमे (२) व (३) यांच्या तरतुदी योग्य त्या फेरफारांसह उप-सरपंचाच्या बाबतीत लागू होतील.]

३१. या अधिनियमात अन्यथा तरतूद केली असेल त्या व्यतिरिक्त, सरपंच आणि उप-सरपंच हे सरपंच व पंचायतीच्या अवधीपर्यंत अधिकारपद धारण करतील. * * * * * उप-सरपंच यांचा पदावधी.

३[* * * * * * * * * *]

४ [३२-क. पंचायतीच्या सदस्यांना (पंचायतीचा सरपंच व उप-सरपंच यांसह) पंचायतीच्या कोणत्याही कामकाजाच्या, संबंधात केलेल्या प्रवासांसाठी विहित करण्यात येईल असा प्रवासभत्ता व दैनिक भत्ता देता येईल.] सदस्यांना द्यावयाचे प्रवास भत्ते व दैनिक भत्ते.

३३. (१) या अधिनियमान्वये, पंचायतीची प्रथमच स्थापना करण्यात आल्यानंतर किंवा कलमे १४५ व १४६ खाली तिची पुनर्रचना किंवा स्थापना करण्यात आल्यावर किंवा पंचायतीचा अवधी * * * * * संपल्यानंतर, कलम २८, पोट-कलम (१) खाली ६ [जिल्हाधिकार्याने] निश्चित केलेल्या दिनांकाला सरपंच व उपसरपंच यांच्या निवडणुकीसाठी सभा बोलावण्यात येईल. सरपंच व उप-सरपंच या दोघांचीही अधिकारपदे एकाच वेळी रिकामी होतील त्याबाबतीत, सरपंच व उप-सरपंच यांच्या निवडणुकीसाठी ६ [जिल्हाधिकार्याने] निश्चित केलेल्या दिनांकाला सभा बोलावण्यात येईल.

(२) पोट-कलम (१) खाली बोलावण्यात आलेल्या सभेचे अध्यक्षस्थान ७ [जिल्हाधिकारी] आदेशाद्वारे याबाबत नेमणूक करील असा अधिकारी स्वीकारील. पूर्वोक्त अधिकार्याला तो अशा सभेचा अध्यक्ष म्हणून काम चालवत असताना, विहित केलेले अधिकार असतील व तो विहित केलेली कार्यपद्धती अनुसरील; परंतु, त्याला मतदानाचा हक्क असणार नाही.

(३) अशा सभेत सरपंच आणि उप-सरपंच यांची निवडणूक करण्याव्यतिरिक्त, इतर कोणतेही कामकाज चालवले जाणार नाही.

१ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १५ अन्वये कलम ३० क समाविष्ट करण्यात आले.

२ वरील अधिनियमाच्या कलम १६ अन्वये हा मजकूर वगळण्यात आला.

३ वरील अधिनियमाच्या कलम १७ अन्वये कलम ३२ वगळण्यात आले.

४ सन १९६५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३६, कलम १५ अन्वये कलम ३२ क समाविष्ट करण्यात आले.

५ सन १९९४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २१, कलम १८(१) अन्वये "किंवा वाढीव अवधी" हा मजकूर वगळण्यात आला.

६ सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४३, कलम २६, अनुसूची अन्वये "मुख्य कार्यकारी अधिकार्याने" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

७ वरील अधिनियमाच्या कलम २६, अनुसूची अन्वये "मुख्य कार्यकारी अधिकारी" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.